NHLRP National Home Language Reading Programme

Xiletelo xa Mudyondzisi

GIREDI YA 3

XITSONGA

RIRIMI RA LE KAYA

basic education
Department: Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL EDUCATION COLLABORATION TRUST

ETDP SETA

2030 NDP

Read to Lead
A Reading Nation is a Leading Nation

SACE

Xiletelo xa Mudyondzisi

GIREDI YA 3

XITSONGA

NHLRP | National Home Language Reading Programme

Vundzeni

MANGHENELO 1

NKATSAKANYO 2

KU TWISISA SWIVUMBEKO SWA RIRIMI SWA TINDZIMI TA AFRIKA-DZONGA NA MBUYELO WA KU DYONDZISA KU HLAYA NA KU TSALA 5

KU TWISISA HI NDLELA LEYI VANA VA DYONDZAKA KU HLAYA NA KU TSALA 15

MITOLOVELO YA VHIKI 19

- Giredi ya 1–3 Nkarhi wa mpimohenhla (8 wa tiawara hi vhiki) 19
- Giredi 3 Nkarhi wa mpimohansi (7 wa tiawara hi vhiki) 20

SWITIRHISIWA 21

- Nkunguhato wa Madyondziselo 21
- Firizi ya Mipfumawulo 22
- Chati ya Nkandziyiso wa Ntivontsalo 23
- Chati ya Ntivontsalo ya Matsalelo yo Koka 24
- Nhlengelo: Switori Swa Ku Hlaya Swin'we 25
- Makhadi ya Swikombakombana 26
- Buku yo Hlaya ya Nseketelo 27
- Xiletelo xa Makambelelo 29

MAQHINGA YA MALAWULELO YA TLILASI 30

- Ku Vitanela Vadyondzi 30
- Swo Koka Rinoko 32
- Veka Swipimelo swa Matikhomelo 37
- Malawulelo Ya Mikanerisano Ya Ntlawa 39
- Migingiriko yo Cinca 41

INKOMU! 46

Manghenelo

Ma amukeriwa eka National Ririmi ra le Kaya Reading Programme (NHLRP).

NHLRP i nongoloko wo dyondza lowu vumbiweke wa ririmi ra le kaya (SLP). Leswi swi vula leswaku mi tumbuluxeriwile nongoloko hi vukheta leswaku mi kota ku wu landzelela siku na siku loko mi ri karhi mi dyondzisa vadyondzi va n'wina ririmi ra le kaya.

Nongoloko lowu i mbuyelo wa ndzavisiso, nhluvukiso na ku avelana maendlelo lamanene na ntokoto hi NDM, Tindzawulo ta Swifundzakulu leti nghenelaka, Vatirhisani va Vaaki, Vaphakeri va Mali na mihlangano leyi nga riki ya mfumo.

Hi na ku tshemba leswaku mi kuma xiletelo xa mudyondzisi xi olova ku xi tirhisa naswona ma tiphina hi ku tirhisa NHLRP.

Nkatsakanyo

Nongoloko wa Rixaka wo Hlaya wa Ririmi ra le Kaya i nongoloko lowu hlelekeke wa ku dyondza ku hlaya na ku tsala wa Giredi ya 1–3 ya Ririmi ra le Kaya.

Hi mfanelo, NHLRP yi seketela vadyondzisi hi ku nyika:

1. Vutivi lebyi lavekaka ku dyondzisa ku hlaya, ku tsala na ku twisisa hi ndlela leyinene.
2. Nkunguhato wo dyondzisa ririmi ra le kaya.
3. Switirhisiwa swo seketela nkunguhato wa madyondziselo.
4. Swiletelo swa ndlela yo hlanganisa switirhisiwa swin'wana.

1. Xana hi byihi vutivi lebyi lavekaka ku dyondzisa ku hlaya, ku tsala na ku twisisa hi ndlela leyinene?

a. **Vutivi byin'wana bya swivumbeko swa tindzimi, ku katsa na ku twisisa ka:**
   - Swivumbeko swa tindzimi ta Xiafrika na Xinghezi.
   - Nkucetelo wa swivumbeko leswi eka dyondzo ya ku hlaya na ku tsala.
   - Nkoka wo tiva ku hambana exikarhi ka swivumbeko swa tindzimi ta Xiafrika na Xinghezi.

b. **Ku twisisa ka nkarhi wa sweswi, loku seketeriweke hi vumbhoni bya hi ndlela leyi vana va dyondzaka ku hlaya, ku tsala na ku twisisa hayona, ku katsa na vutivi na ku twisisa ka:**
   - Leswi lavaka ku dyondzisiwa.
   - Leswi lavaka ku titoloveta eka swona.
   - Leswi lavaka ku ya emahlweni swi hluvukisiwa.
   - Loko xiphemu xin'wana na xin'wana xa vuswikoti xi fanele ku nghenisiwa.
   - Ndlela yo dyondzisa, ku titoloveta na ku hluvukisa vutivi na vuswikoti bya ku hlaya na ku tsala.

c. **Vutivi bya tindlela to lawula vadyondzi na tlilasi hi ndlela leyinene, ku katsa na ku twisisa:**
   - Nkoka wa ndhawu yo dyondza leyi hlayisekeke eka dyondzo ya ku hlaya na ku tsala.
   - Ndlela yo tumbuluxa no hlayisa ndhawu yo dyondza leyi hlayisekeke.
   - Ndlela leyinene yo lawula vana lavantsongo.

2. Xana nkunguhato wa NHLRP wu vumbiwa hi yini?

a. **Ntolovelo lowu ringanisiweke wa mavhiki mambirhi**
   - Ku fambelanisa na pholisi.
   - Ku twisiseka, swi pulaniwile kahle.
   - Swi katsa swiphemu hinkwaswo swa ririmi.

b. **Nxaxamelo wa migingiriko kumbe tidyondzo ta xiphemu xin'wana na xin'wana xa ririmi**
   - Ku fambelanisa na pholisi.

- Ku fambelanisa na vumbhoni bya maendlelo lamanene.
- Tidyondzo na migingiriko ya ku Yingisela na Ku Vulavula.
- Tidyondzo na migingiriko ya mipfumawulo.
- Tidyondzo na migingiriko ya Ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.
- Tidyondzo na migingiriko ya Ku Hlaya Swin'we.
- Tidyondzo na migingiriko ya Ntivontsalo.
- Tidyondzo na migingiriko ya ku tsala na SMRC.

c. **Makambelelo ya mitirho ya kotara yin'wana na yin'wana na rhuburiki**
   - Ku fambelanisa na pholisi.
   - Swi hlanganisiwile eka tidyondzo.

d. **Swikambelwana swa Nkhuluko wo Hlaya hi Nomo swa kotara yin'wana na yin'wana**
   - Nxaxamelo wa swikambelwana leswi fambelanisiweke na *Funda Uphumelele National Survey (FUNS).*
   - Makambelelo ya nkamafundza lama langutisisaka na ku lulamisa nkhuluko wa ku hlaya.
   - Ku hlanganisiwa eka nongoloko wa makambelelo ya mafundza laha swi faneleke.

3. Xana hi swihi switirhisiwa leswi nga nyikiwa ku seketela Nkunguhato wa Madyondziselo ya NHLRP?

NHLRP yi katsa switirhisiwa leswi landzelaka:

a. Nkunguhato wa Madyondziselo
b. Makhadi ya Firizi ya Mipfumawulo
c. Tiphositara ta Ntivontsalo
d. Bukukulu yo Hlaya
e. Nhlengelo
f. Makhadi ya swikombakombana
g. Xibukwana xa Makambelelo

4. Swiletelo swo hlanganisa switirhisiwa swin'wana

Nongoloko wa NHLRP wu lava switirhisiwa leswi landzelaka swo engetela:

a. **Ku Hlaya switori hi rito leri tlakukeke**
   - Vadyondzisi va Giredi ya 1–3 va fanele ku hlayela vadyondzi hi rito leri tlakukeke siku na siku, ku ringana kwalomu ka 15–20 wa timinete.
   - Mihlengelo yo Engetela, Tibuku Letikulu, Tibuku ta switori ti fanele ku kumiwa na ku tirhisiwa eka xikongomelo lexi.

b. **Makhadi ya firizi ya mpfumawulo**
   - NHLRP yi nyika khadi ra fonimi/girafimi yin'wana na yin'wana leyi dyondzisiwaka kumbe ku pfuxetiwa eka giredi.
   - Nkunguhato wa Madyondziselo wu lava leswaku vadyondzisi va tirhisa makhadi lama ku tivisa fonimi / girafimi eka vadyondzi, ku pfuxeta tifonimi / girafimi, na ku kombisa ku hlanganisiwa ka tifonimi / girafimi.
   - Loko vadyondzisi va ri na mfikelelo eka makhadi ya mpfumawulo yo engetela kumbe tifirizi

va fanele ku swi tirhisa eka:

- Swikombiso swa tlilasi swa tifonimi na marito.
- Migingiriko yo lulamisa / ku hlanganisa mitlawa leyitsongo.

c. **Vahlayi va Giredi yo karhi**

- NHLRP yi nyika Bukukulu yo Hlaya eka vadyondzi. Bukukulu leyi yi kongomanile na nhluvukiso wa vuswikoti lowu nga erivaleni.
- A yi nyiki minkateko yo hlaya nkarhi wo leha kumbe ku hlaya leswaku u titsakisa.
- Vadyondzisi va fanele ku engetela nongoloko hi switirhisiwa swo engetela swo hlaya eka vadyondzi.
- Vahlayi lava nga ka Giredi yo karhi va fanele ku tirhisiwa hi nkarhi wa tidyondzo ta Ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke, loko vadyondzi va hetile migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya.
- Hi ndlela leyinene, Bukukulu yo Hlaya yi fanele ku tlhela yi rhumeriwa ekaya na vadyondzi ku ya titoloveta ku hlaya loku engetelelaka.

d. **Switori swa Ku Hlaya Swin'we**

- NHLRP yi nyika xitori xin'we xa nhlengelo hi vhiki eka Ku Hlaya Swin'we.
- Nkoka wa tidyondzo leti i ku hluvukisa ririmi ra nomu na vuswikoti bya ku twisisa bya vadyondzi.
- Loko swifundza kumbe vadyondzisi va lava ku tirhisa Tibuku Letikulu leti nga na matsalwa lama kurisiweke nkarhi na nkarhi, va nga tirhisa nkarhi wa ku Hlaya Swin'we eka xikongomelo lexi.
- Hambiswiritano, a swi bumabumeriwi leswaku leswi swi endliwa eka tidyondzo hinkwato – nhluvukiso wa ku twisisa ka nomu i swa nkoka swinene.

e. **Tiphositara**

- Tiphositara i switirhisiwa leswi pfunaka eka nhluvukiso wa ntivomarito na mbulavurisano.
- Bukukulu yo Hlaya ya NHLRP yi nyika swifaniso swa nhlokomhaka ya swikongomelo leswi.
- Vadyondzisi va nga hlawula ku engetela leswi hi tiphositara to engetela loko ti ri kona.

Ku Twisisa Swivumbeko Swa Ririmi Swa Tindzimi Ta Afrika-Dzonga Na Mbuyelo Wa Ku Dyondzisa Ku Hlaya Na Ku Tsala

Groome, P.S. (January 2026) Class Act Educational Services

Ku ringana malembe yo tala, endlelo ro dyondzisa ku hlaya na ku tsala eka tindzimi hinkwato ta Afrika-Dzonga a ri simekiwile eka endlelo leri a ri tirhisiwa eka tindzimi ta Xijarimani: Xinghezi na Xibunu. Leswi swi vonaka hi ku katsa miehleketo leyi kongomeke eka Xinghezi eka tidokhumente ta pholisi ya ririmi ra Xiafrika, xikombiso: ku boxa ku dyondzisiwa ka tidigirafu ta switwari, kumbe ‘marito yo vona’.

Leswi swi onhile vadyondzi va tindzimi ta Xiafrika naswona swi khumbile hi ndlela yo biha mivuyelo ya ku hlaya na ku twisisa. Ku kota ku dyondzisa hi ndlela leyinene vuswikoti bya ku hlaya na ku tsala eka vadyondzi va tindzimi ta Xiafrika, hi fanele ku twisisa swin’wana swa swivumbeko swa ririmi, na ndlela leyi swi khumbaka hayona eka ku dyondzisa ku hlaya na ku tsala.

Hi fanele ku tlhela hi tsundzuka leswaku vadyondzi vo tala va Ririmi ra Xiafrika va ta dyondza vuswikoti bya ku hlaya na ku tsala bya Xinghezi kumbe Xibunu, na hi ndlela yo hambana. Hikwalaho ka leswi, hi fanele ku lemuka ku fana na ku hambana exikarhi ka swivumbeko swa tindzimi, leswaku hi ta dyondzisa kahle vuswikoti bya ku hlaya na ku tsala xikan’we eka vadyondzi va tindzimi to tala.

Lemuka: Tinhlamuselo leti landzelaka i manghenelo yo olova yo twisisa swivumbeko swa tindzimi swa tindzimi ta Afrika-Dzonga. Tinhlamuselo leti ti kongomisiwile eka ku paluxa swivumbeko leswi nga na nkucetelo eka ku dyondza ku hlaya na ku tsala eka giredi ya le masungulo

Tindzimi to landzelela tialifabete

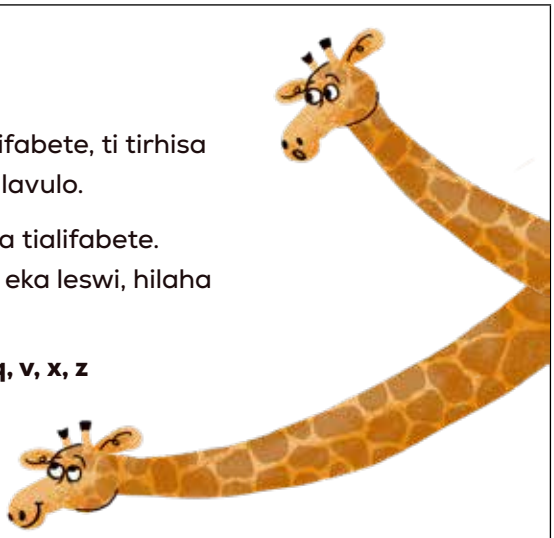

1. Tindzimi hinkwato ta Afrika-Dzonga ti landzelela tialifabete, ti tirhisa tialifabete ta Xilatini ku yimela mipfumawulo ya mbulavulo.
2. Tindzimi to tala ti tirhisa maletere hinkwawo ya 26 ya tialifabete. Hambiswiritano, ku na swin'wana leswi nga riki kona eka leswi, hilaha swi kombisiweke hakona laha hansi:
   - Xitswana na Xipedi: a swi tirhisi tialifabete ta **c, q, v, x, z**
   - Xisuthu: a xi tirhisi tialifabete ta **c, v, x, z**
   - Xivhenda: a xi tirhisi tialifabete ta **c, j, q**
   - Xiswati: a xi tirhisi tialifabete ta **x, q**

Xana leswi swi vula yini eka dyondzo yo hlaya na ku tsala?

1. I swa nkoka ku endla leswaku vadyondzi va tiva maletere eka tialifabete ta ririmi ra vona.
2. Loko u dyondzisa tindzimi timbirhi xikan'we, endla leswaku vadyondzi va tiva ku hambana ka tialifabete ta ririmi rin'wana na rin'wana.

Tifonimi na tigirafimi

1. Tindzimi hinkwato ta Afrika-Dzonga ti na tifonimi na tigirafimu.
2. Tifonimi i mipfumawulo leyitsongo yo hambana ya mbulavulo ya ririmi.
3. Tigirafimi i swifaniso leswi tsariweke swa mipfumawulo ya mbulavulo.
4. Eka tindzimi ta Afrika-Dzonga, tigirafimi ti vumbiwa hi tindlela tinharhu to hambana:
   - Letere rin'we: **t, s, h, m**
   - Letere kumbe maletere lama nga na mfungho ntwariso wa rito **ê, š, ë, ń**
   - Ku hlanganisa maletere: **sh, dl, tsh, tlh, ai, eeu**

Xana leswi swi vula yini eka dyondzo yo hlaya na ku tsala?

1. I swa nkoka ku dyondzisa vadyondzi sete leyi heleleke ya tifonimi na tigirafimi ta ririmi ra vona, tanihileswi ku nga swiaki swa vutivi bya masungulo bya ku hlaya na ku tsala.
2. Swi tlhela swi pfuna eka vadyondzi ku tiva leswaku ku na sete leyi nga na makumu ya tifonimi na tigirafimi leti va faneleke ku ti dyondza, na leswaku nomboro yoleyo i yini.
3. Loko u dyondzisa tindzimi timbirhi xikan'we, tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ndlela leyi tifonimi ti twarisiwaka hayona eka ririmi rin'wana na rin'wana, xikombiso:

- Tindzimi hinkwato: ti na matwariselo lama fanaka ya **s, t**

Xitswana	Xinghezi	Xindebele	Xibunu
sala	**s**ip	i**t**iye	**t**ien

- Tindzimi ta Xiafrika na Xinghezi: ti na matwariselo lama hambanaka ma **a, u**

Xizulu	Xinghezi	Xipedi	Xinghezi
apul**a**	**a**nt	**u**ta	**u**mbrella

Lemuka: Eka Xitsonga mpfumawulo wa /a/ na mpfumawulo wa Xinghezi wa /u/ yi humesa mpfumawulo lowu fanaka. Anakanya hi ndlela leyi leswi swi nga vaka swi pfilunganya vadyondzi lavatsongo hakona.

- Tindzimi ta Xiafrika leti nga na mipfumawulo ya swintlokoli na Xinghezi: ti na matwariselo lama hambanaka ma **c, q, x**

Xiswathi	Xinghezi	Xindebele	Xinghezi	Xixhosa	Xinghezi
li**c**i**c**i	**c**at	**q**ala	**q**ueen	**x**a	bo**x**

- Xivhenda na Xinghezi: swi na mipfumawulo yo fana eka **dzh** na **j**

Xivhenda	Xinghezi
dzhena	**j**ump

Lemuka: I swa nkoka leswaku vadyondzi va twisisa leswaku tifonimi na tigirafimi i swiaki swa marito lama vulavuriwaka na lama tsariweke hi ku landzelelana. Hikwalaho ka leswi, vadyondzi va fanele ku sungula ku hlaya na ku tsala marito yo olova loko va ha sungula hilaha swi nga kotekaka hakona. Vadyondzi a va fanelangi va dyondzisiwa tifonimi na tigirafimi hi ku ti hambanisa.

Ku hlanganisa switatisi

1. Tindzimi hinkwato ta Afrika-Dzonga ti katsa ku hlanganisiwa ka switatisi.
2. Eka Tindzimi ta Xiafrika, ku hlanganisiwa ka switatisi swo tala swi tala ku vumbiwa hi:
   - Ku engetela ‘n’ ku sungula ku nga si nghenisiwa fonimi **n+_**

Xipedi	Xitsonga
n+tl **ntl**ele	n+k **nk**arhi

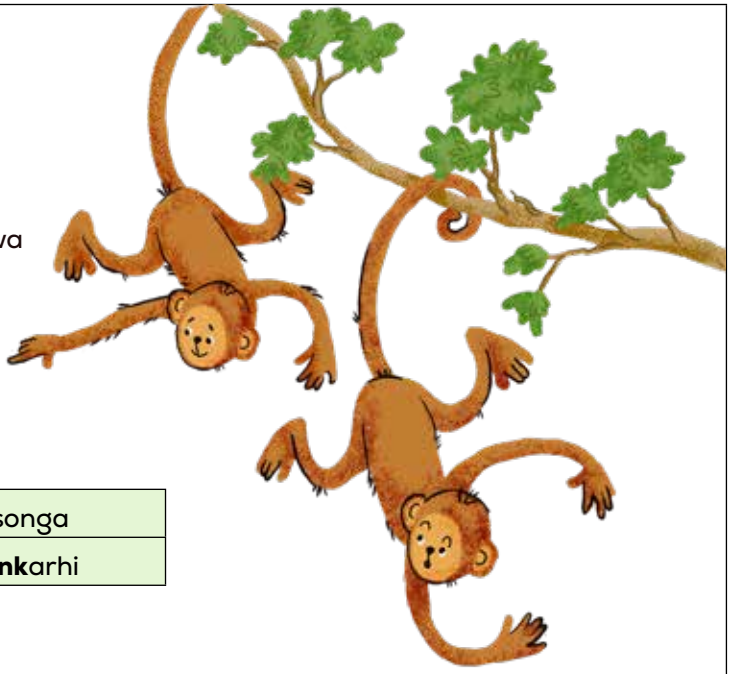

- Ku engetela ‘w’ endzhaku ka mofimi
  _+w

Xixhosa	Xitsonga
th+w **thw**ala	s+w **sw**eka

- Ku engetela ‘n’ ku sungula ku nga si nghenisiwa fonimi na ‘w’ endzhaku ka fonimi
  n+_+w

Xivhenda	Xixhosa
n+dv+w ligu**ndvw**ane	n+k+w **nkwenkw**e

Xana leswi swi vula yini eka dyondzo yo hlaya na ku tsala?

1. Xo sungula, tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva tifonimi ta switatisi ha yin’weyin’we. Kutani, va dyondzise vuswikoti byo hlanganisa switatisi leswaku swi vumba swihlanganisi (kumbe swigava swa switatisi).
2. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva hi ‘tipheteni’ ta ku hlanganisa leti tirhisiwaka ngopfu **(n+_ / _+w / n+_+w)**. Loko se va swi tiva leswi, ku hlanganisa swi tikomba swi lawuleka swinene.
3. Tivisa vadyondzi hi ku hlanganisa switatisi swi 2 swa maletere ku sungula, xikombiso: **l+w**
4. Hi ndlela leyi hlelekeke ku ya emahlweni na eka ku hlanganisa switatisi leswi hlanganahlanganeke no leha, xikombiso: **n+tlh+w**

Xinghezi / Xibunu **b+r**	Xinghezi / Xibunu **s+l**
brain, **br**ood	**sl**eep, **sl**aap

Lemuka:

- *Eka tindzimi ta Xiafrika, n+g > ng na n+y > ny i tifonimi naswona a hi swihlanganisi. Eka Xinghezi na Xibunu, milawu leyi fanaka ya tirha eka ku hlanganisa kambe na tipheteni to hambana ta ku hlanganisa, xikombiso: ku engetela ‘r’ kumbe ‘l’ endzhaku ka xitatisi xin’wana:*

Tidigirafu ta Switwari na Nandzelelano wa Switwari

1. Tidigirafu ta switwari ti tirhisiwa ngopfu eka Xinghezi na Xibunu.
2. Digirafu ya xitwari i phere ya maletere mambirhi ya switwari lama hlanganaka ku endla mpfumawulo wun’we wa xitwari. Xikombiso:
   - **‘ai’ eka rito rain**
   - **‘ee’ eka rito feet**
   - **‘eu’ eka rito deur**
   - **‘aa’ eka rito maan**

A hi yi twi mipfumawulo ya xitwari xin'wana na xin'wana lexi hambaneke.

3. Eka tindzimi ta Xiafrika, switwari swo tala leswi kumekaka kusuhi na kusuhi swi vuriwa nandzelelano wa switwari – xin'wana na xin'wana xi tiendlela mpfumawulo wa xona.
4. Ku kambela leswi, endla leswi landzelaka hi xikombiso xa **Xisuthu** lexi nyikiweke, kutani hi rito leri humaka eka ririmi ra wena, loko swi fanerile:
   a. Tsala rito leri ehansi: **bosiu**
   b. Vula rito leri hi rito leri tlakukeke: **bosiu**
   c. Ava rito leri hi mapeletwana: **bo-si-u**
   d. Vekela mfungho exikarhi ka mapeletwana: **bo/si/u**
   e. Xiya mbuyelo wa kona: Switwari swimbirhi a swi hlangani ku endla mpfumawulo wa xitwari xin'we. Swi le rivaleni leswaku xin'wana na xin'wana xi endla mpfumawulo wa xona, naswona i xiphemu xa switwari swimbirhi swo hambana.
5. Eka swiyimo swin'wana swa tindzimi ta Xiafrika eka tindzimi ta Xisuthu na Xitsonga, loko xitwari xi vuyeleriwa kambirhi, xi vumba digirafu. Xikombiso:

Xisuthu	Xitsonga	Xipedi	Xixhosa
f**ee**la	ah**ee**	b**aa**gi	**ii**mpahla

Xana leswi swi vula yini eka dyondzo yo hlaya na ku tsala?

1. Dyondzisa vadyondzi hi ku kongoma leswi landzelaka:
   - Switwari i mipfumawulo yo hlawuleka.
   - Marito ya nga aviwa hi mapeletwana – swiphemu swa rito leswi hi swi twaka loko hi ava rito.
   - Ku tshama ku ri na xitwari eka peletwana rin'wana na rin'wana.
2. Kutani, tivisa miehleketo leyi landzelaka eka vadyondzi loko yi ri karhi yi humelela:
   - Xitwari xi nga vumba peletwana swin'we na mpfumawulo wun'wana (fonimi), xikombiso: **ba, me, phi, dla.**
   - Xitwari xi nga vumba peletwana na mipfumawulo yin'wana yimbirhi (fonimi), xikombiso: **ra-tan**.
3. Xitwari xi nga tlhela xi va peletwana hi xoxe, xikombiso: **a-ka, a-la, a-ma, bo-e-la**
4. U nga pfilunganyi vadyondzi va ririmi ra Xiafrika hi ku dyondzisa nandzelelano wa switwari tanihi tidigirafu ta switwari. Vadyondzi va fanele ku twisisa leswaku switwari swi nga va kusuhi na kusuhi, kambe leswi a swi cinci mpfumawulo wa xitwari xin'wana na xin'wana.

   Lemuka:
   - *Hi fanele ku tsundzuka leswaku /m/ i peletwana eka tindzimi ta Xingoni. Hikwalaho /m/ yi nga va peletwana hi yoxe eka swiyimo swo karhi, xixombiso: /u/m/fa/na/.*
   - *Swi tano na hi /m/, /n/ na /l/ eka Xisuthu.*

Matsalelo lama nga oloveki ku ma twisisa

1. Matsalelo lama nga oloveki ku ma twisisa swi vula leswaku vuxaka exikarhi ka tifonimi na tigirafimi a byi le rivaleni kumbe ku olovi ku byi vona.
2. Xinghezi xi na 44 wa tifonimi leti yimeriweke hi ku tlula 250 wa tigirafu. Leswi swi vula leswaku Xinghezi xi na matsalelo lama nga oloveki ku ma twisisa.
3. Xikombiso, mpfumawulo wa **/f/** wu nga tsariwa hi ndlela leyi:
   - **f** tanihi le ka rito ***fish***
   - **ff** tanihi le ka rito ***cliff***
   - **ph** tanihi le ka rito ***photo***
   - **gh** tanihi le ka rito ***laugh***

Xana leswi swi vula yini eka dyondzo yo hlaya na ku tsala?

1. Muxaka lowu wa matsalelo wu endla leswaku ku dyondzisa mipfumawulo na ku hlaya swi tika swinene.
2. Swi tlhela swi vula leswaku swi ta teka nkarhi wo leha ku dyondzisa vadyondzi mipfumawulo ya ririmi.
3. Dyondzisa tifonimi / tigirafimi hi ku landzelelana ka nhlayo ya ku tirhisiwa. Leswi swi pfuna vadyondzi ku hlaya na ku tsala hi xifonetiki loko va ri karhi va ya emahlweni va dyondza tigirafimi leti hlanganahlanganeke swinene.
4. U nga xupuri vadyondzi hi ku tsala rito hi ku landza xifonetiki loko va nga si dyondza girafimi leyi nga fanela. Xikombiso, loko n'wana loyi a nga si dyondzaka girafimi ya Xinghezi ya '**ph**' a tsala **foto** ematshan'wini ya **photo**, va fanele ku themendheriwa.
5. Loko u tivisa girafimi leyintshwa ya fonimi, tsundzuxa vadyondzi hi tigirafimi tin'wana leti va nga dyondzisiwa. Hi xikombiso, u nga ha ku:
   - U dyondzile leswaku hi Xinghezi, hi nga tsala mpfumawulo wa **/f/** tanihi **'f'**.
   - Loko hi tsala mpfumawulo wa **/f/** emakumu ka rito hi ri tsala tanihi **'ff'**, like kufana na: ***cliff*** kumbe ***sniff***.

Matsalelo lama nga erivaleni

1. Tindzimi leti nga na matsalelo lama nga erivaleni ti na vuxaka lebyi nga kusuhi na kusuhi exikarhi ka tifonimi na tigirafimi.
2. Leswi swi vula leswaku mpfumawulo wa mbulavulo wu tsariwa hi ndlela yin'we ntsena.
3. Tindzimi hinkwato ta Xiafrika ti na matsalelo yo tiya lama nga erivaleni, handle ka swin'wana switsongo swinene.

Xana leswi swi vula yini eka dyondzo yo hlaya na ku tsala?

1. Ku dyondzisa mipfumawulo na ku hlaya swi kongomile swinene naswona hikwalaho swi fanele ku humelela hi rivilo ro hatlisa eka tindzimi ta Xiafrika loko hi tekela enhlokweni milawu ya matsalelo.
2. Byela vadyondzi nhlayo ya tifonimi / tigirafimi leti faneleke ku dyondziwa eka ririmi ra vona.
3. Hlamusela vadyondzi leswaku loko se va tiva ku hlaya mipfumawulo leyi na ku hlanganisa mipfumawulo, va ta kota ku hlaya rito rin'wana na rin'wana hi ririmi ra vona!
4. Endla leswaku vadyondzi va swi tiva leswaku leyi i nhlayo leyi pimiweke. Pfuna vadyondzi ku langutisisa na ku landzelerisa nhluvuko wa vona eku dyondzeni ka vuxaka bya fonimi/girafimi.

Lemuka: Leswi hi swona swi endlaka leswaku swi va swa nkoka swinene leswaku vadyondzi va kota ku hlaya na ku tsala tifonimi / tigirafimi va ha ri vatsongo. Ku kamberiwa ka NHN ka mipfumawulo na ku hlaya rito i xitirhisiwa lexi pfunaka swinene ku langutisisa leswi. Loko vadyondzi va tikeriwa ku hlaya marito, endlelo rero ri teka mianakanyo ya vona yo tirha. Leswi swi vula leswaku vadyondzi a va na mianakanyo yo tirha ku kumisisa nhlamuselo ya leswi va swi hlayaka!

Swivumbeko swa Marito

1. Eka xiyimo lexi:
   - **XTT** yi yimela xitatisi
   - **XTWR** yi yimela xitwari
2. Tindzimi ta Xiafrika ti tirhisa xivumbeko xa marito xa **XTWRXTTXTWR** kumbe **XTTXTWRXTTXTWR**.
3. Xinghezi na Xibunu swi tirhisa xivumbeko xa marito xa **XTTXTWRXTT**.

Xana leswi swi vula yini eka dyondzo yo hlaya na ku tsala?

1. Loko vana va sungula ku hlaya marito, leswi i swivumbeko leswi va nga ta hlangana na swona.
2. Ku tiva leswaku ku na xivumbeko lexi nga languteriwaka eka marito, swi nga pfuna eka vadyondzi.
3. Eka tindzimi ta Xiafrika, endla leswaku vadyondzi va lemuka leswaku marito yo tala ya vumbiwa hi swivumbeko swa **XTTXTWR** kumbe **XTWRXTTXTWR**. Xikombiso:

r	**o**	**n**	**a**
XTT	XTWR	XTT	XTWR

4. Rito ri nga sungula hi xitwari tanihi peletwana rin'we, kambe endzhaku ka sweswo xivumbeko xa **XTTXTW** xi ya emahlweni. Xikombiso:

u	**m**	**a**	**m**	**a**
XTWR	XTT	XTWR	XTT	XTWR

5. Eka vadyondzi lava dyondzaka ku hlaya na ku tsala eka Xinghezi kumbe Xibunu, marito yo sungula lama u nga ta va dyondzisa ku ma hlaya ya landzelela xivumbeko xa **XTTXTWRXTT**, kufana na:

c	**a**	**t**
XTT	XTWR	XTT

p	**a**	**n**
XTT	XTWR	XTT

6. Ku tirhisa marito ya **XTTXTWRXTTXTWR** kumbe **XTTXTWRXTT** eka ku hlaya ka masungulo i ndlela leyi nga pfunaka hikuva swi dyondzisa vadyondzi leswaku marito ya na swivumbeko.
7. Eka tindzimi ta Xiafrika, xivumbeko xa ntolovelo i **XTTXTWRXTTXTWR**.
8. Hi Xinghezi na Xibunu, xivumbeko xa ntolovelo i **XTTXTWRXTT**. Leswi swi tlhela swi dyondzisa vadyondzi leswaku marito ya na mpfumawulo wo sungula, wa le xikarhi na wo hetelela.
9. I swa nkoka ku endla leswaku vadyondzi va tindzimi timbirhi va lemuka ku hambana ka swivumbeko swa marito, leswaku va papalata ku pfilunganyeka.

Timofimi

1. Tindzimi hinkwato ta Afrika-Dzonga ti na timofimi.
2. Mofimi i xiphemu lexitsongo xa nhlamuselo eka ririmi.
3. Tindzimi ta Xiafrika ti na sisiteme ya ntlawa wa maviti.
   - Riviti rin'wana na rin'wana ri funghiwa hi xirhangi, lexi kombisaka ntlawa wa riviti, na loko ri ri eka vun'we kumbe vunyingi.
   - Swirhangi leswi i timofimi, xin'wana na xin'wana xi rhwale nhlamuselo. Xikombiso:

Ririmi:	Xizulu	Xizulu	Xitswana	Xitswana
Rito	umuntu	abantu	molelo	melelo
Xirhangi	umu kumbe um	aba, ba	mo	me
Mfungho:	Ntlawa wa 1 (munhu - vun'we)	Ntlawa wa 2 (Vanhu - vunyingi)	Ntlawa wa 3 (Marito ma swilo leswi nga hanyeki - vun'we)	Ntlawa wa 4 (Marito ma swilo leswi nga hanyeki - vunyingi)

4. Eka Xinghezi kumbe Xibunu vunyingi bya riviti hi ntolovelo byi kombisiwa hi xilandzi, xikombiso:

Ririmi:	Xinghezi	Xinghezi	Xibunu	Xibunu
Rito:	dogs	buses	honde	katte
Xilandzi:	s	es	e	te
Mfungho:	vun'we	vun'we	vun'we	vun'we

Xana leswi swi vula yini eka dyondzo yo hlaya na ku tsala?

1. Dyondzisa vadyondzi ku lemuka timofimi ka ha ri na nkarhi, hambi hi ndlela yo olova hi ku hlawula swirhangi, nsinya (rimitsu), na swilandzi.
2. Loko vadyondzi va lemukile swiphemu leswi swo hambanahambana swa rito, va nga dyondzisiwa:
   - Ku lava timofimi leti tolovelekeke eka marito yo leha kumbe yo tika
   - Ku cinca nhlamuselo ya rito hi ku siva kumbe ku engetela mofimi
   - Ku humelerisa erivaleni nhlamuselo ya rito leri nga tiviwiki hi ku ntlhantlha timofimi
   - Ku vumba marito lamantshwa kusuka eka rimitsu hi ku engetela timofimi
3. Endla leswaku vadyondzi va tindzimi timbirhi va lemuka tindlela to hambana leti timofimi ti tirhisiwaka hakona ku kombisa nchumu wun'we. Xikombiso, loko u dyondzisa vunyingi, hlamusela leswaku:
   - Eka tindzimi ta Xiafrika, vunyingi byi kombisiwa hi xirhangi
   - Eka Xinghezi na Xibunu, vunyingi byi kombisiwa hi xilandzi

Matsalelo yo Hlanganisa / Hambanisa marito

1. Ku hlanganisa na ku hambanisa swi kongomisa eka sisiteme ya matsalelo ya ririmi - ndlela leyi ririmi ri tsariweke hayona.
2. Matsalelo ya ku hlanganisa marito i sisiteme yo tsala leyi hlanganisaka swiphemu swa rito swi va rito rin'we ro leha. Xikombiso:

Xizulu				
xitwananisi xa nhlokomhaka	mofimi ya nkarhi wa sweswi	rimitsu ra riendli	mofimi ya xiheteleri eka riendli	xivulwa
ngi-	-ya-	-bhal-	-a	Ngiyabhala

3. Matsalelo yo hambanyisa marito i endlelo ro tsala leri talaka ku tsala timofimi tin'wana tanihi marito lama ya ti yimelaka hi woxe. Xikombiso:

Xisuthu				
xitwananisi xa nhlokomhaka	mofimi ya nkarhi wa sweswi	rimitsu ra riendli	mofimi ya xiheteleri eka riendli	xivulwa
ke-	-a-	-ngol-	-a	Ke a ngola

4. Tindzimi ta Xisuthu, Xivhenda, Xitsonga, Xinghezi na Xibunu ti na matsalelo yo hambanyisa marito swinene.
5. Tindzimi ta Xingoni ti na matsalelo yo hlanganisa marito swinene.

Xana leswi swi vula yini eka dyondzo yo hlaya na ku tsala?

1. I swa nkoka ku tiva matsalelo ya ririmi ra wena, na ku ri dyondzisa kahle.
2. Eka tindzimi ta Xingoni, endlelo leri ri nga endla leswaku vadyondzi lavatsongo va boheka ku hlaya marito yo leha swinene.
3. Dyondzisa vadyondzi tindlela to engetela to pfuneta eka leswi, xikombiso:
   - Ava marito hi mapeletwana, kutani u hlanganisa mapeletwana ku hlaya rito
   - Kuma na ku tlhela u hlaya timofimi leti tolovelekeke kusungula, kutani u hlaya rito hinkwaro

Ku dyondza ku hlaya na ku tsala hi ririmi ra Xiafrika swi fanele ku va endlelo ro hatlisa swinene, ro kongoma, loko ku nyikiwa ndzetelo lowu faneleke naswona wu nga kongomisiwanga eka modele wa Xinghezi. Foniki na switirhisiwa swo hlaya na swona swi fanele ku va swi hleriwile kahle no kongoma eka ririmi. Loko vana lavatsongo va kota ku dikhoda hi ndlela leyinene, ku dyondzisa ku hlaya na ku tsala ku nga kongomisa eka ku hluvukisa ku khuluka ka vadyondzi, ku twisisa na ku ehleketa hi vukheta, leswaku va ta va lulamisela kahle ku hlaya ku dyondza.

Ku Twisisa Hi Ndlela Leyi Vana Va Dyondzaka Ku Hlaya Na Ku Tsala

THEMINOLOJI YIN'WANA YA NKOKA

- ***tifonimi****: i swiphemu leswitsongo swa mpfumawulo wa ririmi*
- ***tigirafimi****: i mifungho yo tsariwa leyi yimelaka swiphemu swa mpfumawulo (tifonimi) wa ririmi*
- ***'encode'****: ku hundzula xivumbeko xa swa nomo eka ririmi swi va swo tsariwa*
- ***'decode'****: ku hundzula xivumbeko xa leswi tsariweke swa ririmi swi va swa nomo*
- ***ntivomipfumawulo****: endlelo ro dyondza vuxaka bya fonimi/ girafimi*
- ***mofimi****: xiphemu lexitsongo xa rito lexi nga na nhlamuselo*
- ***mofoloji****: ku twisisa hilaha swiphemu swa marito leswi vuriwaka timofimi, swi vumbisaka swona nhlamuselo*

Xikongomelo xa hina xo sungula tanihi vadyondzisi va tidyondzo ta masungulo i ku tiyisisa leswaku vadyondzi va hina va kota ku hlaya na ku tsala hi ku khuluka na ku twisisa hi nkarhi lowu va humaka eka Giredi ya 3.

Leswaku hi endla leswi, hi fanele ku yisa vadyondzi va hina eka magoza yo ya eka vutivi bya ku hlaya na ku tsala.

Goza ro sungula: Vadyondzi va fanele ku hluvukisa vutivi bya ntivompfumawulo na fonimi

a. Ku lemuka mpfumawulo na fonimi i vuswikoti byo sungula bya ku hlaya.
b. Vadyondzi va nga endla leswi va pfarile matihlo – a swi lavi va hlaya nchumu.
c. Vadyondzi va fanele ku dyondzisiwa ku:
    - Lemuka mipfumawulo yo hambana ya mbango
    - Twana na ku khopa ncino na yelano wa mipfumawulo
    - Yingisela marito eka xivulwa
    - Yingisela mipfumawulo yo hambana eka rito
    - Susa mpfumawulo eka rito u vula leswi saleke
    - Cinca mpfumawulo eka rito ku endla rito lerintshwa

Goza ra vumbirhi (2): Vadyondzi va fanele ku dyondza ntivomipfumawulo na ntivontsalo

Vadyondzi va fanele ku dyondzisiwa:

- Vuxaka exikarhi ka mipfumawulo na vuyimeri lebyi tsariweke bya mipfumawulo eka ririmi ra vona
- Ku hlaya no tsala mipfumawulo hinkwayo ya ririmi ra vona hi vona venyi
- Ku vumba maletere lama yimelaka mipfumawulo (ntivontsalo)

Goza ra vunharhu (3): Vadyondzi va fanele ku dyondza ndlela yo hlaya na ku tsala marito

a. Vadyondzi va fanele ku dyondzisiwa:
   - Ndlela yo hlaya marito lama tsariweke (ku tsala)
   - Ndlela yo tsala marito lama vulavuriwaka (ku hlaya)
b. Leswaku va endla leswi, va fanele va dyondza ndlela yo ava rito leri nga tiviwiki ri va mipfumawulo (ku avanyisa).
c. Kutani va fanele va tiva ku hlanganisa mipfumawulo leswaku va hlaya rito (ku hlanganisa).
d. Leswaku va va vahlayi na vatsari vo hetiseka, vadyondzi va lava nkarhi wo tala wo tiyisisa vutivi bya vona bya mpfumawulo hi ku tirhisa migingiriko yo hlaya na ku tsala.

Goza ra vumune (4): Vadyondzi va fanele ku titoloveta ku hlayisa marito emiehleketweni ya vona

a. Hi fanele ku nyika vadyondzi ku titoloveta ku hlaya na ku tsala loku eneleke ka ku hlaya na ku tsala marito hi vona venyi.
   - Vadyondzi va ta 'hlaya' rito ebyongweni bya vona loko va:
     - twa na ku lemuka rito (mpfumawulo wa rona)
     - nga hlaya rito
     - twisisa nhlamuselo ya rito leri
     - hlanganile na rito leri mikarhi yo tala ri ri eka mongo
   - Leswi swi ta pfumelela vadyondzi ku tsundzuka marito hi ku hatlisa leswaku va kota ku ma hlaya kumbe ku ma tsala.
   - Lexi i xihlanganisi xa nkoka exikarhi ka ku tsala na ku khuluka (ku endla mepe wa matsalelo).

Goza ra vutlhanu (5): Vadyondzi va fanele ku hluvukisa ku khuluka ka ku hlaya

a. Hi fanele ku pfuna vadyondzi ku hlaya hi ku hetiseka (nkhaqato).
   - Leswi swi vula leswaku va fanele ku kota ku hlaya va nga ri na swihoxo kumbe va ri na swihoxo leswitsongo.

b. Hi fanele ku pfuna vadyondzi ku hlaya hi rivilo leri ringaneleke.
   - Hi ndlela leyinene, vadyondzi va fanele ku hlaya hi rivilo ro vulavula.
   - Loko ku hlaya ku nonoka ngopfu, ku twisisa a swi nge koteki.

c. Hi fanele ku pfuna vadyondzi ku hlaya hi thoni na mavulavulelo lama faneleke (ntivomphato).
   - Ku hlaya hi mavulavulelo lama faneleke swi kombisa leswaku tsalwa ra twisisiwa.
   - Thoni yi nga khumba nhlamuselo ya rito kumbe xivulwa, hikokwalaho yi fanele ku hlayiwa kahle.

Goza ra vutsevu (6): Vadyondzi na vona va fanele ku hluvukisa ku khuluka ka ku tsala

a. Hi fanele ku pfuna vadyondzi ku hlaya hi ku hetiseka (nkhaqato).
   - Leswi swi vula leswaku va fanele ku tiva 'mimpimanyeto' ya ririmi leri tsariweke, ndlela yo vumba marito, ndlela yo ma peleta, laha va nga siyaka swivandla, ndlela yo tirhisa swikombiso swa mapeletelo na tidiyakhiritiki.

b. Hi fanele ku pfuna vadyondzi ku tsala hi rivilo leri ringaneleke.
   - Leswaku va endla leswi va fanele ku titoloveta ngopfu leswaku va kota ku tsundzuka marito hi ku hatlisa.
   - Nakambe va fanele ku titoloveta ku vumba matimba yo tsala.

c. Hi xitalo, vadyondzi va fanele ku hluvukisa ku titshemba ku veka miehleketo na mianakanyo ya vona ephepheni, na ku tsala hi ku tiyimela.

Goza ra vukombo (7): Leswaku hi kota ku hlaya na ku tsala swilo swo twisiseka, hi fanele ku aka vutivi bya vadyondzi.

a. Vadyondzi va fanele ku hluvukisa ntivomarito wo anama no dzika ku twisisa marito lawa va ma hlayaka.

b. Va fanele ku hluvukisa vutivi byo angarhela byo anama no dzika leswaku va kota ku hlanganisa tsalwa na leswi se va swi tivaka.

c. Va fanele ku aka ku twisisa ka swivumbeko swa ririmi na mintwanano.

- Ku twisisa swivumbeko swa ririmi swi pfuna vadyondzi ku endla nhlamuselo ya rona.

Goza ra vunhungu (8): Hi fanele ku pfuna vadyondzi va hina lavatsongo ku hluvukisa rirhandzu ro dyondza ririmi.

a. Hi fanele ku pfuna vadyondzi ku twisisa leswaku ku dyondza ririmi i riendzo ra vutomi hinkwabyo.
b. Hi fanele ku endla hinkwaswo leswi hi nga swi kotaka ku tiyisisa leswaku ku dyondza ririmi i ntokoto lowu vuyerisaka, na ku tsakisa.
c. Hi fanele ku nyika ndhawu leyi hlayisekeke no kurisa ku dyondza ririmi.

Xitepe xa Masungulo xa Nseketelo na Nhluvukiso

Loko NHLRP yi ri karhi yi tirhisiwa, nxaxamelo wa switirhisiwa swa Nseketelo na Nhluvukiso swi ta tumbuluxiwa naswona swi ta hangalasiwa.

Leswi swi ta katsa leswi landzelaka:

MND / Tinhloko ta Tindzawulo:

- Xitirhisiwa xo Langutisisa & Nseketelo

Vadyondzisi:

- ‘Ndlela yo’ swiletelo
- ‘Ndlela yo’ tivhidiyo
- Swikambelwana swo engetela swa NHN swa C - ku hlaya tindzimana
- Swikambelwana swo engetela swa NHN swa D - swivutiso swa xikambelantwisiso

Hi ku engetela, NHLRP yi rhamba hinkwavo lava tsakelaka ku hoxa xandla eka vuhlayiselo bya nseketelo wa switirhisiwa.

Endla tano hi ku rhumela imeyili: **materials@nect.org.za**

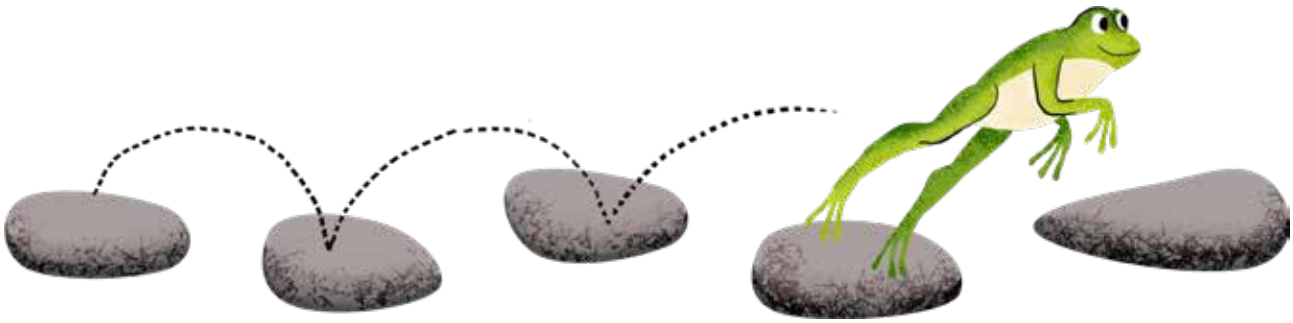

Mitolovelo ya Vhiki

Giredi ya 1–3 Nkarhi wa mpimohenhla (8 wa tiawara hi vhiki)

- Nongoloko wo dyondza lowu vumbiweke wu landzelela endlelo ro fana ra ntolovelo vhiki rin'wana na rin'wana.
- Leswi swi olovisela vadyondzisi na vadyondzi ku swi landzelela.
- Vadyondzi va nga lulamisela nghingiriko lowu landzelaka loko va tiva ntolovelo lowu.
- Endlelo ra ntolovelo ri simekiwile eka nkarhi wa mpimohenhla wa ririmi ra le kaya eka XIPHOKHAMA: 8 wa tiawara hi vhiki.

	MUSUMBHULUKO 1 wa awara na 30 wa timinete		RAVUMBIRHI 1 wa awara na 30 wa timinete		RAVUNHARU 1 wa awara na 50 wa timinete		RAVUMUNE 1 wa awara na 35 wa timinete		RAVUNTLHANU 1 wa awara na 35 wa timinete	
	Ku yingisela na ku vulavula	15	Ku yingisela na ku vulavula	15	Ku yingisela na ku vulavula	15			Ku yingisela na ku vulavula	15
	Mipfumawulo	15	Mipfumawulo	15	Mipfumawulo	15	Mipfumawulo na mofoloji	15	Mipfumawulo na mofoloji	15
	Ntivontsalo	15	Ntivontsalo	15	Ntivontsalo	15	Ntivontsalo	15		
	Ku hlaya swin'we	15	Ku hlaya swin'we	15	Ku hlaya swin'we	15	Ku hlaya swin'we	15	Ku hlaya swin'we	15
					Ku tsala	20	Ku tsala	20	Ku tsala	20
	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke / Ku hlaya ko tiyimela na hi tiphere	30	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke / Ku hlaya ko tiyimela na hi tiphere	30	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke / Ku hlaya ko tiyimela na hi tiphere	30	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke / Ku hlaya ko tiyimela na hi tiphere	30	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke / Ku hlaya ko Tiyimela na hi Tiphere	30

Nkarhi wa mpimohansi (7 wa tiawara hi vhiki)

- Endlelo ra ntolovelo leri ri sekeriwe eka nkarhi wa mpimohansi wa XIPHOXHAMA wa ririmi ra le kaya.

	MUSUMBHULUKO 1 wa awara na 15 wa timinete		RAVUMBIRHI 1 wa awara na 15 wa timinete		RAVUNHARU 1 wa awara na 45 wa timinete		RAVUMUNE 1 wa awara na 15 wa timinete		RAVUNTLHANU 1 wa awara na 30 wa timinete	
			Ku yingisela na ku vulavula	15	Ku yingisela na ku vulavula	15			Ku yingisela na ku vulavula	15
	Mipfumawulo	15	Mipfumawulo	15	Mipfumawulo	15	Mipfumawulo	15	Mipfumawulo	15
	Ntivontsalo	15	Ntivontsalo	15	Ntivontsalo	15	Ntivontsalo	15		
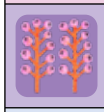	Ku hlaya swin'we	15			Ku hlaya swin'we	15			Ku hlaya swin'we	15
					Ku tsala	15	Ku tsala	15	Ku tsala	15
	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke / Ku hlaya ko tiyimela na hi tiphere	30	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke / Ku hlaya ko tiyimela na hi tiphere	30	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke / Ku hlaya ko tiyimela na hi tiphere	30	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke / Ku hlaya ko tiyimela na hi tiphere	30	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke / Ku hlaya ko tiyimela na hi tiphere	30

Mintekelelo

Ku yingisela na ku vulavula	**Nkongomelo wa Vhiki ra 1, Ravumbirhi:** Hlanganisa tidyondzo ta Musumbhuluko & Ravumbirhi – tivisa nkongomelo, langutisisa mfuwiso wa ririmi, na ku dyondzisa ntivomarito.
Ku hlaya swin'we	**Musumbhuluko:** Hlanganisa tidyondzo ta Musumbhuluko & Ravumbirhi – tivisa tsalwa ra Nhlengelo na ku endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya. **Ravunharhu:** Endla Ku Hlaya ko Sungula loku hetisekeke ka tsalwa tanihileswi vadyondzi va nga ta pfumala dyondzo ya Ku Hlaya ka Vumbirhi leyi endlekaka hi Ravumune hi endlelo ra ntolovelo ra nkarhi wa mpimohenhla.
Ku tsala	**Ravunharhu – Ravuntlhanu:** Landzelela endlelo ra ntolovelo ra tidyondzo hi rivilo ro hatlisanyana tanihileswi nkarhi wo tsala wa.

Switirhisiwa

NHLRP yi katsa switirhisiwa leswi landzelaka:

1. Nkunguhato wa Madyondziselo
2. Firizi ya Mipfumawulo
3. Tichati ta Ntivontsalo
4. Nhlengelo: Switori Swa Ku Hlaya Swin'we
5. Makhadi ya Swikombakombana
6. Bukukulu yo Hlaya
7. Xiletelo xa Makambelelo

Nkunguhato wa Madyondziselo

- Nkunguhato wa Madyondziselo yi nyikiwile eka kotara yin'wana na yin'wana.
- Loko u sungula ku tirhisa nongoloko, i mhaka ya kahle i ku landzelerisa endlelo ra ntolovelo na ku tirhisa nkunguhato wa dyondzo lowu nyikiweke.
- Loko se u tiva hi ku hetiseka endlelo ra ntolovelo na madyondziselo ya nongoloko, titwe u tshunxekile ku cinca katsongo nongoloko leswaku wu fambisana na xitayili xa wena xa ku dyondzisa na swilaveko swa wena.

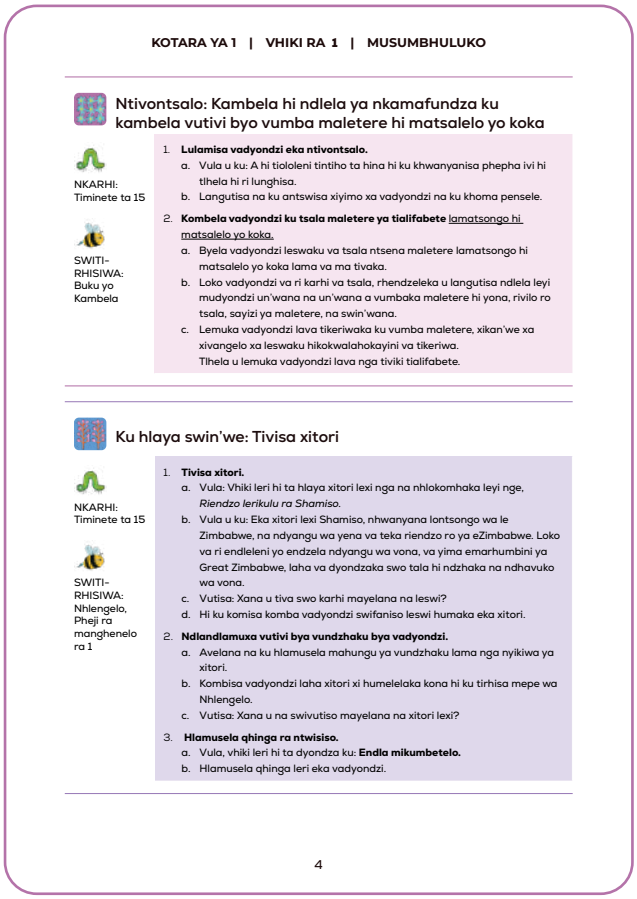
KOTARA YA 1 | VHIKI RA 1 | MUSUMBHULUKO

Ntivontsalo: Kambela hi ndlela ya nkamafundza ku kambela vutivi byo vumba maletere hi matsalelo yo koka

NKARHI: Timinete ta 15

SWITIRHISIWA: Buku yo Kambela

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivontsalo.**
   a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku khwanyanisa phepha ivi hi tlhela hi ri lunghisa.
   b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma pensele.
2. **Kombela vadyondzi ku tsala maletere ya tialifabete** lamatsongo hi matsalelo yo koka.
   a. Byela vadyondzi leswaku va tsala ntsena maletere lamatsongo hi matsalelo yo koka lama va ma tivaka.
   b. Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, rhendzeleka u langutisa ndlela leyi mudyondzi un'wana na un'wana a vumbaka maletere hi yona, rivilo ro tsala, sayizi ya maletere, na swin'wana.
   c. Lemuka vadyondzi lava tikeriwaka ku vumba maletere, xikan'we xa xivangelo xa leswaku hikokwalahokayini va tikeriwa. Tlhela u lemuka vadyondzi lava nga tiviki tialifabete.

Ku hlaya swin'we: Tivisa xitori

NKARHI: Timinete ta 15

SWITIRHISIWA: Nhlengelo, Pheji ra manghenelo ra 1

1. **Tivisa xitori.**
   a. Vula: Vhiki leri hi ta hlaya xitori lexi nga na nhlokomhaka leyi nge, *Riendzo lerikulu ra Shamiso.*
   b. Vula u ku: Eka xitori lexi Shamiso, nhwanyana lontsongo wa le Zimbabwe, na ndyangu wa yena va teka riendzo ro ya eZimbabwe. Loko va ri endleleni yo endzela ndyangu wa vona, va yima emarhumbini ya Great Zimbabwe, laha va dyondzaka swo tala hi ndzhaka na ndhavuko wa vona.
   c. Vutisa: Xana u tiva swo karhi mayelana na leswi?
   d. Hi ku komisa komba vadyondzi swifaniso leswi humaka eka xitori.
2. **Ndlandlamuxa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi.**
   a. Avelana na ku hlamusela mahungu ya vundzhaku lama nga nyikiwa ya xitori.
   b. Kombisa vadyondzi laha xitori xi humelelaka kona hi ku tirhisa mepe wa Nhlengelo.
   c. Vutisa: Xana u na swivutiso mayelana na xitori lexi?
3. **Hlamusela qhinga ra ntwisiso.**
   a. Vula, vhiki leri hi ta dyondza ku: **Endla mikumbetelo.**
   b. Hlamusela qhinga leri eka vadyondzi.

4

Firizi ya Mipfumawulo

- Khadi ra Firizi ya Mipfumawulo ri katsiwile eka fonimi yin'wana na yin'wana leyi dyondzisiweke kumbe leyi pfuxetiweke.
- Makhadi lama a ma katsiwangi eka ku hlanganisa switatisi, tanihileswi ku hlanganisa hinkwako ka switatisi ku nga nhlangano wa tifonimi.
  - Vadyondzi va fanele va twisisa leswaku loko se va dyondzile tifonimi hi yin'weyin'we, va nga kota ku ti hlanganisa hi tindlela to hambanahambana.
  - Va nga hlanganisa xitatisi na xitwari, xikombiso: m-a = ma
  - Va nga hlanganisa switatisi swimbirhi, xikombiso: l-w = lw

Xikombiso xa makhadi ya mipfumawulo ya firizi:

Chati ya Nkandziyiso wa Ntivontsalo

Nkandziyiso wa ntivontsalo wa dyondzisiwa kusukela eka Giredi ya 1 ya Kotara ya 1 kufikela na le ka Giredi ya 2 eka Kotara ya 2.

- Eka nongoloko lowu, nkandziyiso wa ntivontsalo wu fambelanisiwa na mipfumawulo.
- Leswi swi pfuna vadyondzi ku tiyisisa vutivi bya vona bya vuxaka bya fonimi nagirafimi (mpfumawulo na letere).
- Chati ya nkandziyiso wa ntivontsalo yi katsiwile tanihi xiphemu xa phakeji ya switirhisiwa, ku seketela ku vumbiwa ka maletere hindlela leyinene.

Aa Bb Cc Dd Ee Ff

Gg Hh Ii Jj Kk Ll Mm

Nn Oo Pp Qq Rr Ss

Tt Uu Vv Ww Xx Yy Zz

1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

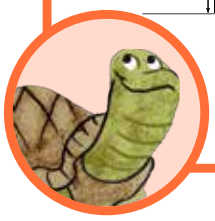

Copyright © 2026. This work is openly licensed via CC BY-NC-ND 4.0 NHLRP National Home Language Reading Programme

Chati ya Ntivontsalo ya Matsalelo yo Koka

Matsalelo yo koka ma dyondzisiwa kusukela eka Giredi ya 2 eka Kotara ya 3 kufikela na ku katsa na Giredi ya 3 eka Kotara ya 4.

- Kusukela exikarhi ka Giredi ya 2, vadyondzi va fanele ku dyondza ku tsala hi ku tirhisa tsalwa leri hlanganisiweke.
- Loko vadyondzi va ri na vutshila bya tsalwa leri hlanganisiweke, va kota ku tsala hi nkhuluko wa xiyimo xa le henhla.
- Chati ya ntivontsalo ya matsalelo yo koka yi katsiwile tanihi xiphemu xa phakeji ya switirhisiwa, ku seketela ku vumbiwa ka maletere hi ndlela leyinene.

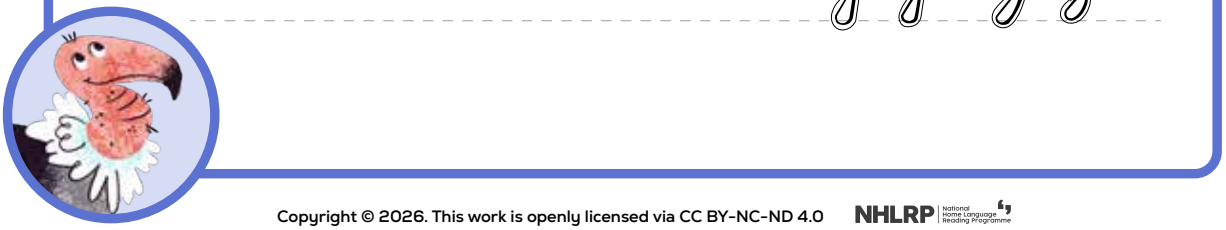

Copyright © 2026. This work is openly licensed via CC BY-NC-ND 4.0

Nhlengelo: Switori Swa Ku Hlaya Swin'we

- Nhlengelo wa Switori wu katsa switori swa 8 hi kotara, swimbirhi hi nkongomelo.
- Xitori xin'wana na xin'wana xi sungula hi xiyenge xa ku rhangela ku hlaya.
- Leswi swi landzeriwa hi xitori lexi nga na swifaniso.
- Xitori xin'wana na xin'wana xi hela hi xiyenge xa endzhaku ko hlaya.
- Switori swi endleriwe ku ndlandlamuxa ntivomarito na vutivi bya masungulo bya vadyondzi.
- Swi tlhele swi endleriwa ku hluvukisa vuswikoti bya vadyondzi bya ntwisiso na ku ehleketa hi nxopelo.

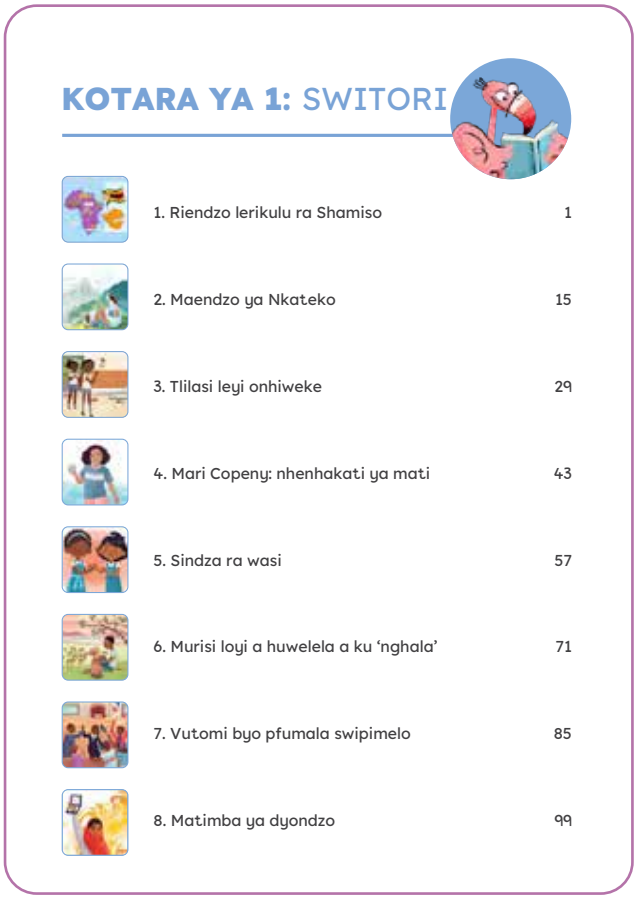

KOTARA YA 1: SWITORI

1. Riendzo lerikulu ra Shamiso 1
2. Maendzo ya Nkateko 15
3. Tlilasi leyi onhiweke 29
4. Mari Copeny: nhenhakati ya mati 43
5. Sindza ra wasi 57
6. Murisi loyi a huwelela a ku 'nghala' 71
7. Vutomi byo pfumala swipimelo 85
8. Matimba ya dyondzo 99

Makhadi ya Swikombakombana

- Makhadi ya swikombakomba ya nyikiwa hi kotara yin'wana na yin'wana, leswaku ya tirhisiwa eka tidyondzo to hambanahambana.
- Makhadi lama ma endleriwe ku tirhisiwa tanihi xipfuno xo dyondzisa hi nkarhi wa dyondzo.
- Makhadi lama ma nga ha kombisiwa etlilasini tanihi xiphemu xa nkombiso wa mipfumawulo kumbe nkongomelo.
- Tafula ra Khadi ra swikombakomba' leri landzelelaka nxaxamelo wa khadi ra swikombakomba hi kotara na dyondzo.
- Tumbuluxa sisiteme yo lawula makhadi ya swikombakomba hi ndlela leyinene.
- U fanele ku va na phepha ro tanihi fayili ra pulasitiki kumbe mvhilopho ya kotara yin'wana na yin'wana.
- Lebula phepha ro tanihi fayili ra pulasitiki kumbe mvhilopho hi kotara na nhlokomhaka ya nkongomelo.
- Tirhisa nxaxamelo wa makhadi ya swikombakomba lowu landzelaka ku kambela leswaku u na sete leyi heleleke ya makhadi ya swikombakomba eka kotara yin'wana na yin'wana.
- Cinca makhadi ya swikombakomba lama kayivelaka hi ku tiendlela ya wena.

xigodlho

swikwembu

vukhale

Buku yo Hlaya ya Nseketelo

- Buku yo Hlaya ya Nseketelo yi pulaniwile hi ku ya hi mikongomelo ya mavhiki mambirhi. Nkongomelo wun'wana na wun'wana wu sungula hi pheji ra nkongomelo, leri katsaka:

    a. Nhlokomhaka ya nkongomelo
    b. Tinhlokomhaka ta nkongomelo - Switori swa Nhlengelo leswi fambelanaka na nhlokomhaka
    c. Mfuwiso wa ririmi – xivulavulelo, xivuriso, ntshayito, ntshaho, xitlhokovetselo, rhayimi kumbe risimu ro dyondzisa vana.
    d. Nkongomelo wa marito ya ntivomarito xikan'we na tinhlamuselo to olova.
    e. Xivutiso xin'we kumbe swimbirhi swa mbulavurisano, leswi endleriweke ku katsa na mindyangu.

- Lexi landzelaka, Bukukulu yo Hlaya yi katsa nxaxamelo wa migingiriko ya siku rin'wana na rin'wana ya vhiki, leyi ringanaka mavhiki ya nhungu ya kotara yin'wana na yin'wana.

- Migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya yi lulamisiwile hi vukheta hindlela yo hluvukisa:

    a. Vutivi bya mipfumawulo
    b. Vuswikoti bya ku hlaya
    c. Vuswikoti bya ku tsala
    d. Vutivi byo fambelana na xivumbeko
    e. Ku khuluka, na
    f. Ntwisiso wo hlaya

- Hi Ravunharhu rin'wana na rin'wana, swifaniso leswi fambelanaka na nkongomelo swi katsiwile eka Bukukulu yo Hlaya hindlela leyi landzelaka:

    a. Eka Ravunharhu ro sungula ra nkongomelo, xifaniso xa nkongomelo xi katsiwile ku hlohlotela vadyondzi ku ehleketa swinene hi nkongomelo. Nkunguhato wa Madyondziselo wu katsa marito ya ntivomarito na swivutiso swa mbulavurisano leswi fambelanaka na xifaniso.
    b. Xifaniso xi kombisa ‹nkarhi wo karhi' lowu faneleke ku katsiwa eka xitori xa mudyondzi un'wana na un'wana. Nkunguhato wa Madyondziselo wu katsa xitsundzuxo lexi nga tirhisiwaka ku pfuna vadyondzi ku sungula.

- Tibukukulu to Hlaya ta tirhisiwa eka tidyondzo ta Mipfumawulo na Mofoloji, leswaku vadyondzi va dyondzisa hi ku hetiseka na ku hluvukisa vuswikoti bya tlilasi hinkwayo.

- Ku engetela, vadyondzi va tirhisa Tibukukulu to Hlaya siku na siku hi nkarhi wa tidyondzo ta Ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

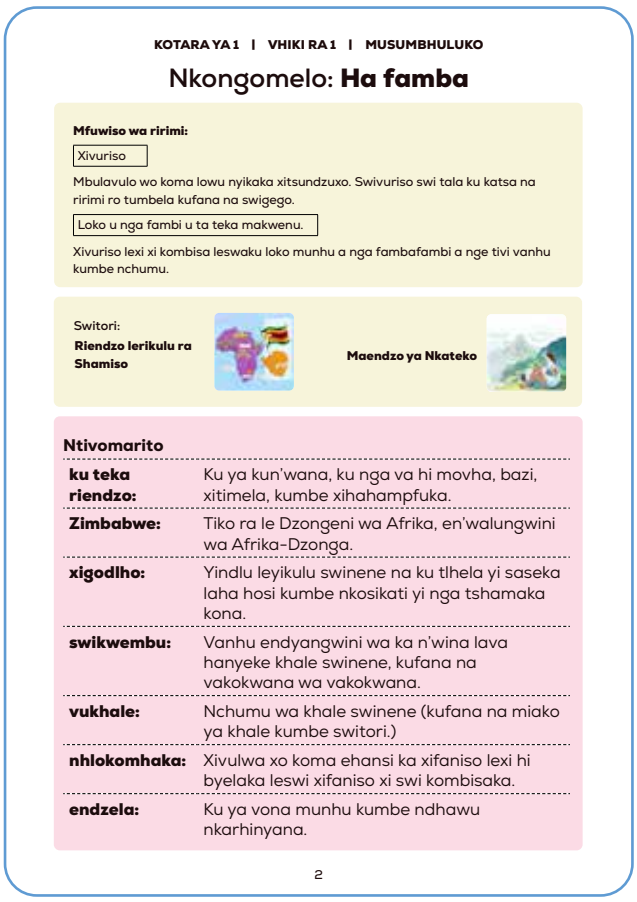
KOTARA YA 1 | VHIKI RA 1 | MUSUMBHULUKO

Nkongomelo: **Ha famba**

Mfuwiso wa ririmi:

Xivuriso

Mbulavulo wo koma lowu nyikaka xitsundzuxo. Swivuriso swi tala ku katsa na ririmi ro tumbela kufana na swigego.

Loko u nga fambi u ta teka makwenu.

Xivuriso lexi xi kombisa leswaku loko munhu a nga fambafambi a nge tivi vanhu kumbe nchumu.

Switori:
Riendzo lerikulu ra Shamiso

Maendzo ya Nkateko

Ntivomarito

ku teka riendzo:	Ku ya kun'wana, ku nga va hi movha, bazi, xitimela, kumbe xihahampfuka.
Zimbabwe:	Tiko ra le Dzongeni wa Afrika, en'walungwini wa Afrika-Dzonga.
xigodlho:	Yindlu leyikulu swinene na ku tlhela yi saseka laha hosi kumbe nkosikati yi nga tshamaka kona.
swikwembu:	Vanhu endyangwini wa ka n'wina lava hanyeke khale swinene, kufana na vakokwana wa vakokwana.
vukhale:	Nchumu wa khale swinene (kufana na miako ya khale kumbe switori.)
nhlokomhaka:	Xivulwa xo koma ehansi ka xifaniso lexi hi byelaka leswi xifaniso xi swi kombisaka.
endzela:	Ku ya vona munhu kumbe ndhawu nkarhinyana.

2

Xikombiso xa xifaniso: Ngongomelo

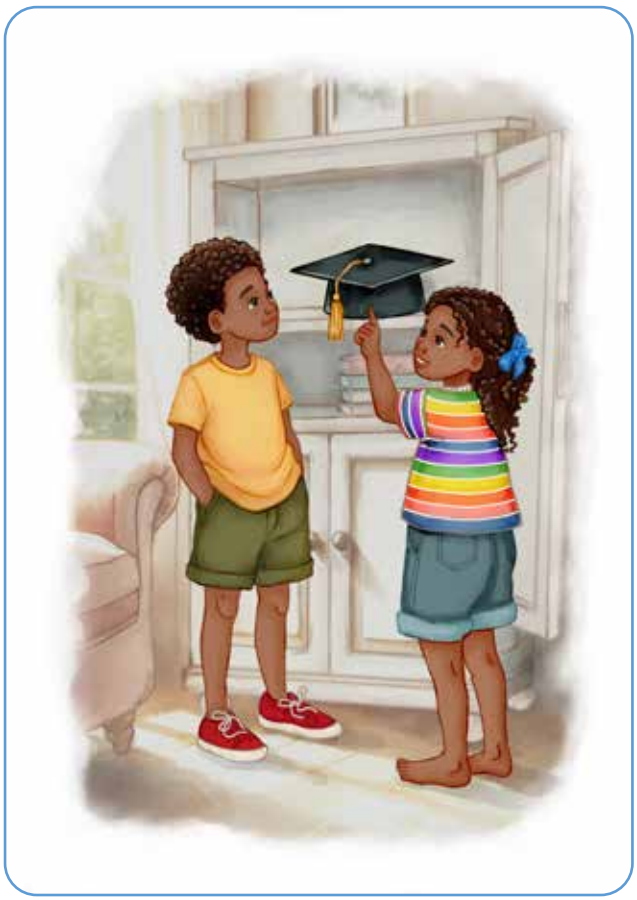

Xikombiso xa xifaniso: Vuswikoti byo rungula xitori

Xiletelo xa Makambelelo

Xiletelo xa Makambelelo wu katsa swilo leswi landzelaka hi kotara:

Makambelelo ya mafundza ya XIPHOKHAMA

- Swiletelo swa Makambelelo
- Nongoloko wa Makambelelo
- Xikombiso xa Mitirho ya Makambelelo
- Xikombiso xa Rhubiriki na Memorandamu

Nkhuluko wo Hlaya hi Nomu

- Swipimovuswikoti swa Rixaka
- Vulawuri bya Swikambelwana
- Nhlayelo wa Nkhuluko wo Hlaya
- Nxopaxopo na ku Tirhisa Mivuyelo
- Swikambelwana Swa NHN Swa Kotara

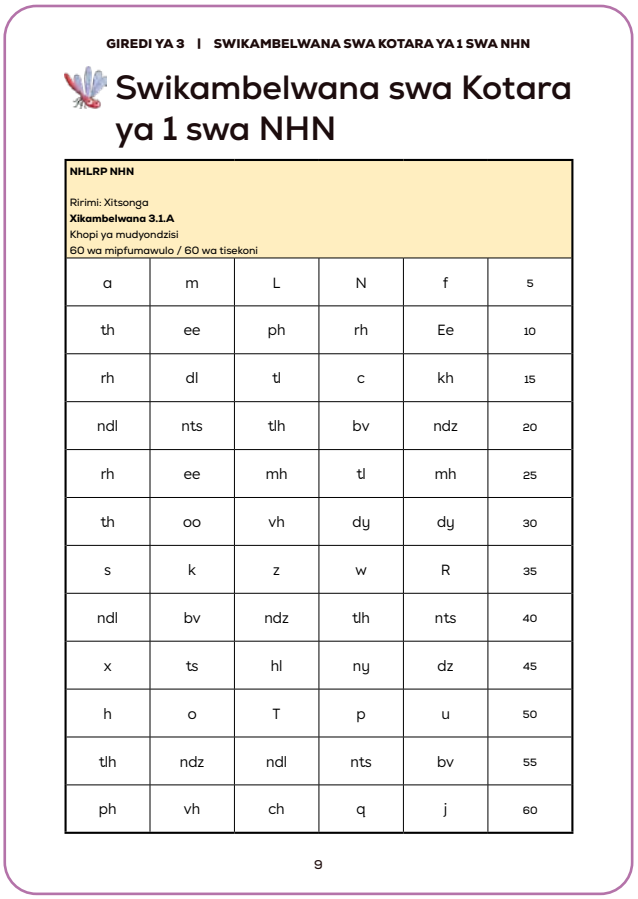

GIREDI YA 3 | SWIKAMBELWANA SWA KOTARA YA 1 SWA NHN

Swikambelwana swa Kotara ya 1 swa NHN

NHLRP NHN Ririmi: Xitsonga **Xikambelwana 3.1.A** Khopi ya mudyondzisi 60 wa mipfumawulo / 60 wa tisekoni					
a	m	L	N	f	5
th	ee	ph	rh	Ee	10
rh	dl	tl	c	kh	15
ndl	nts	tlh	bv	ndz	20
rh	ee	mh	tl	mh	25
th	oo	vh	dy	dy	30
s	k	z	w	R	35
ndl	bv	ndz	tlh	nts	40
x	ts	hl	ny	dz	45
h	o	T	p	u	50
tlh	ndz	ndl	nts	bv	55
ph	vh	ch	q	j	60

9

Maqhinga ya Malawulelo ya Tlilasi

Swi olova swinene ku tirhisa nongoloko wo dyondza eka tlilasi leyi lulamisiweke kahle naswona leyi lawulekaka. Hi lawa maqhinga man'wana ya malawulelo ya tlilasi lama u nga lavaka ku ma tirhisa.

1. Ku Vitanela Vadyondzi

Rini?

- Nkarhi wun'wana na wun'wana loko u vutisa xivutiso kumbe u lerisa mudyondzi ku endla nghingiriko.

Hikokwalahokayini?

- I swa nkoka ku va vadyondzi hinkwavo va kuma nkarhi wo vulavula hi un'weun'we.
- Ku kongomisa na ku ava mitirho na swivutiso swi tiyisisa leswaku hinkwavo va wu kuma nkarhi lowu.

Leswi u faneleke ku swi endla:

- Tsala mavito ya vadyondzi hinkwawo eximhandzanini xa mavito.
- Kuma tijeke timbirhi – veka swimhandzana swa mavito hinkwawo endzeni ka jeke ya 1.
- Loko u lava leswaku mudyondzi a hlamula xivutiso kumbe ku endla ntirho, hlomula ximhandzana xa vito kusuka endzeni ka jeke.
- Vitana mudyondzi yoloye ku endla ntirho wolowo, kutani yisa ximhandzana xa vito rero eka jeke ya vumbirhi, ku komba leswaku mudyondzi lava leswaku u wu kumile nkarhi.
- Xikan'wekan'we loko u humesile swimhandzana swa mavito hinkwawo kusuka eka jeke ya 1 ku ya eka jeke ya 2, sungula endlelo leri nakambe.
- U nga rivali leswaku u teka eka jeke yihi mavito naswona hi yihi leyi u hundziselaka eka yona!

Ku vitanela vadyondzi

Jeke ya mavito

1

- Veka jeke leyi nga tala hi swimhandzana.
- Tsala jeke leyi lebulu ya jeke ya ‘1’.

2

Tsala vito ra mudyondzi un’wana na un’wana eka ximhandzana xin’we.

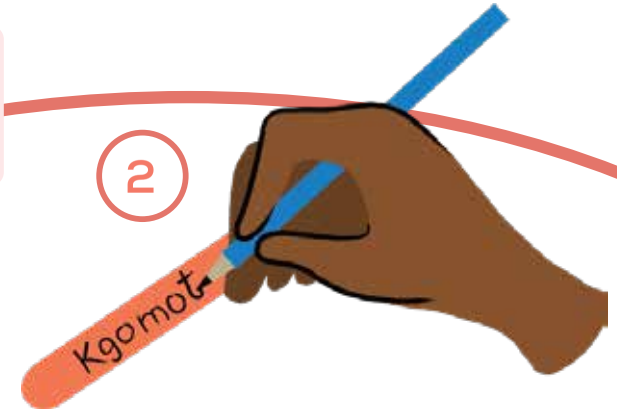

3

Vitana mudyondzi hi ku hlawula ximhandzana xa vito kusuka ejekeni.

4

5

Susa ximhandzana kusuka eka **Jeke ya 1** kuya eka **Jeke ya 2**, ku komba leswaku Peter u wu kumile nkarhi.

2. Swo Koka Rinoko

Rini?

- Nkarhi hinkwawo loko u lava ku koka rinoko ra vadyondzi kumbe ku tshamisisa tlilasi ehansi.

Hikokwalahokayini?

- Migingiriko leyo koma yi ta ku pfuna ku lawula tlilasi hindlela yo nyanyula, no gingirika.
- Migingiriko leyi yi tlhela yi dyondzisa vadyondzi ku yingisela na ntirhisano.

Leswi u faneleke ku swi endla:

- Tirhisa yin'we ya swo koka rinoko ku koka rinoko ra vadyondzi hi ndlela yo tlanga.
- U nga ha vuyelela Nghingiriko wo Cinca.
- Xikan'wekan'we loko u kumile rinoko ra vadyondzi, lulamela ku va nyika xiletelo lexi landzelaka.

Nghingiriko wo Cinca

123 mahlo eka mina

1

- Dyondzisa vadyondzi matikhomelo *endzhaku* ka Nghingiriko wo Cinca.
- U nga ha va byela ku tshama va miyela, mavoko ya ri emilengeni, milomo yi pfalekile na mahlo ya ri eka wena.
- Vuyelela ku tirhisa Nghingiriko wo Cinca wun'wana na wun'wana nkarhi wo ringanela leswaku vadyondzi va kota ku swi tolovela.

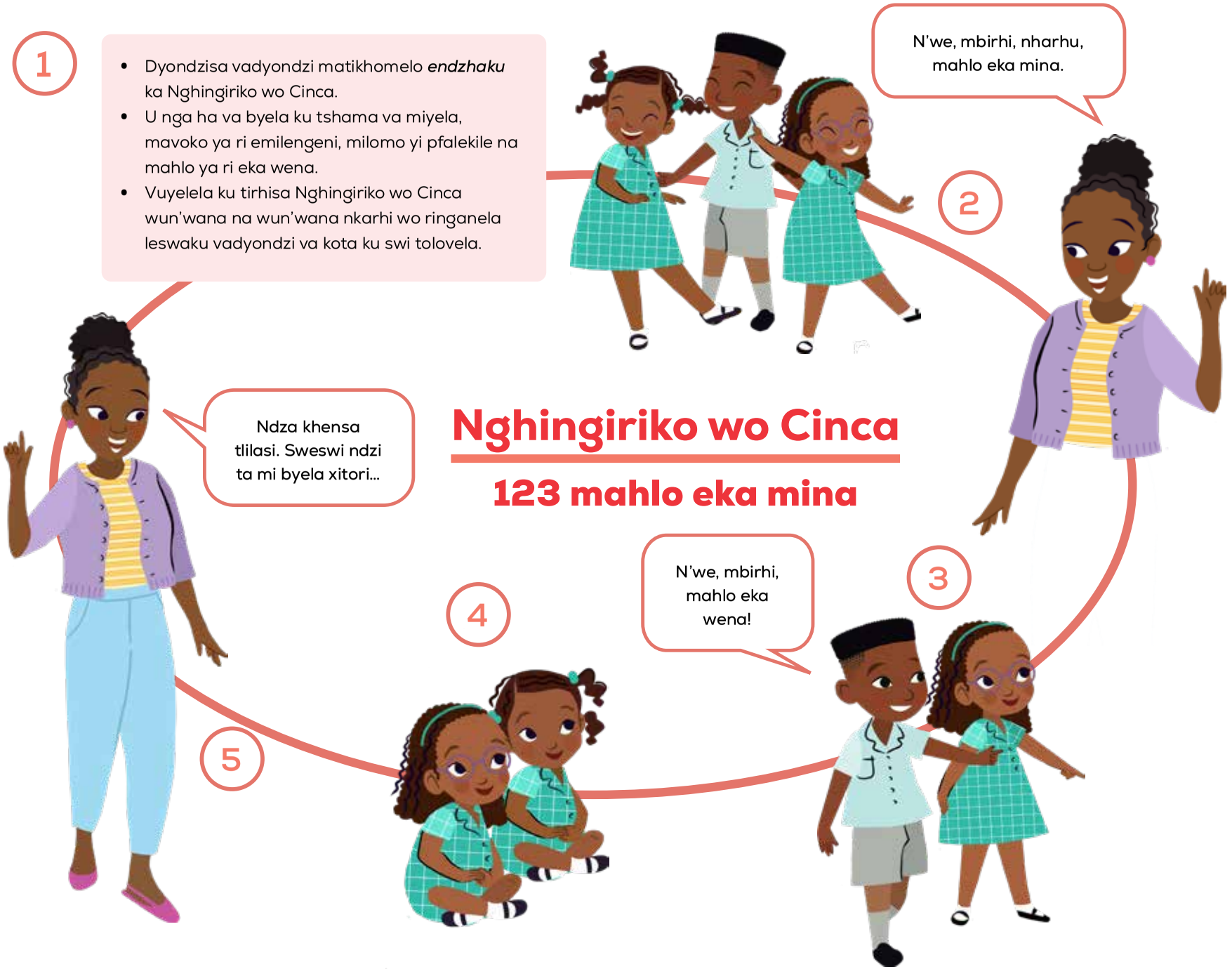

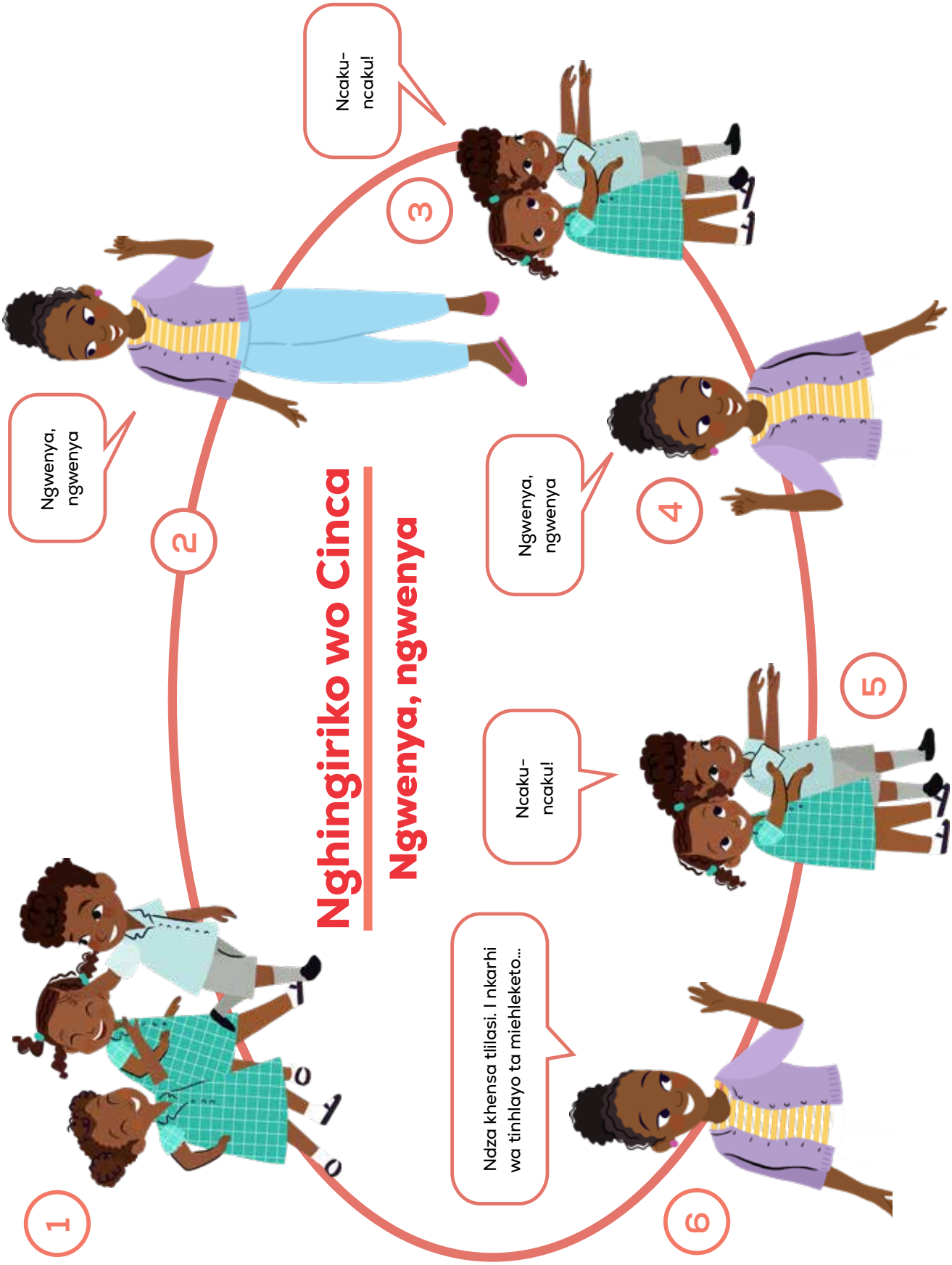
Nghingiriko wo Cinca
Ngwenya, ngwenya
1
2
Ngwenya, ngwenya
3
Ncaku-ncaku!
4
Ngwenya, ngwenya
5
Ncaku-ncaku!
6
Ndza khensa tilasi. I nkarhi wa tinhlayo ta miehleketo...

Nghingiriko wo Cinca

Loko onge ma ndzi twa...

Nghingiriko wo Cinca

Phokotela u ba na majota

3. Veka Swipimelo swa Matikhomelo

Rini?

- Emasungulweni ya lembe na le masungulweni ya kotara yin'wana na yin'wana.

Hikokwalahokayini?

- I swa nkoka swinene ku dyondzisa vadyondzi lavatsongo hi ku hetiseka matikhomelo eka mikarhi yin'wana.
- Xikombiso, loko u ri kusuhi na ku tivisa nongoti wuntshwa, kumbe ku hlaya xitori, u lava leswaku vadyondzi va tshama va miyerile va kongomisa rinoko ra vona eka wena.
- Loko wo dyondzisa vadyondzi matikhomelo hi ku hetiseka, swi ta va swi fanerile ku langutela leswaku va tikhoma hi mfanelo.

Leswi u faneleke ku swi endla:

- Endla lexi kokaka rinoko kutani u ku:
  - Ndzi lava un'wana na un'wana a tshama emetini, swisuti swa n'wina swi ri ehansi, kutani mi khondla milenge.
  - Ndzi lava mi veka mavoko ya n'wina emilengeni ya n'wina.
  - Ndzi lava mi pfala mahlo.
  - Ndzi lava ku mi vona mi kongomisa eka ku hefemula ka n'wina.
- Nyika vadyondzi xileriso xo va va tshamiseka, kutani u yima tisekondi ta 30–45.
- Kutani, kombetela vadyondzi lava tirhaka ntirho wa kahle, u humelerisa erivaleni leswi va swi endlaka kahle.
- Vula: Ndzi vona Mikateko u tshamile hi swisuti ehansi na milenge ya yena u yi khondlile. Mavoko ya yena ya le milengeni ya yena, naswona u pfarile mahlo ya yena. I ntirho wa kahle Mikateko, sweswi kongomisa eka ku hefemula ka wena, hefemulela endzeni, hefemulela ehandle…'
- Vuyelela leswi mikarhi yo hlayanyana, kongomisa eka 'ku angula lokunene' ka vadyondzi vo hlayanyana.

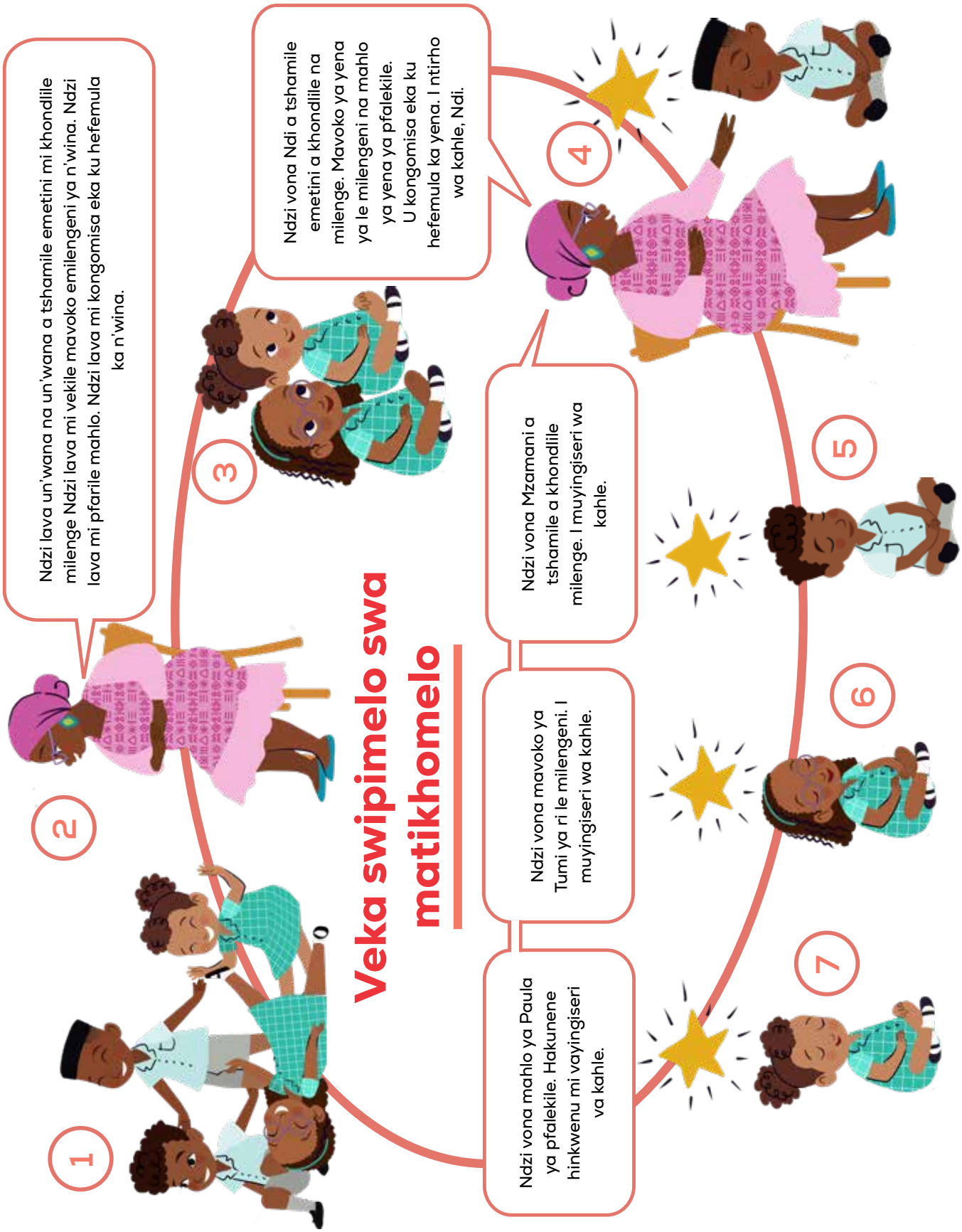
Veka swipimelo swa matikhomelo
1
Ndzi vona mahlo ya Paula ya pfalekile. Hakunene hinkwenu mi vayingiseri va kahle.
2
Ndzi lava un'wana na un'wana a tshamile emetini mi khondlile milenge Ndzi lava mi vekile mavoko emilengeni ya n'wina. Ndzi lava mi pfarile mahlo. Ndzi lava mi kongomisa eka ku hefemula ka n'wina.
3
Ndzi vona Ndi a tshamile emetini a khondlile na milenge. Mavoko ya yena ya le milengeni na mahlo ya yena ya pfalekile. U kongomisa eka ku hefemula ka yena. I ntirho wa kahle, Ndi.
4
Ndzi vona Mzamani a tshamile a khondlile milenge. I muyingiseri wa kahle.
5
Ndzi vona mavoko ya Tumi ya ri le milengeni. I muyingiseri wa kahle.
6
7

4. Malawulelo Ya Mikanerisano Ya Ntlawa

Rini?

- Eka Ririmi ra le Kaya, mitlawa yi kanela hi switori swo hlaya swin'we hi Ravuntlhanu.

Hikokwalahokayini?

- I swa nkoka ku dyondzisa vadyondzi lavatsongo matikhomelo hi nkarhi wa mikanerisano.
- Naswona i swa nkoka ku va nyika maqhinga ku va pfuna ku siyerisana.

Leswi u faneleke ku swi endla:

- Lerisa vadyondzi ku endla leswi landzelaka:
  - Xosungula, vadyondzi va fanele va ya eka mitlawa ya vona leyitsongo.
  - Leswi landzelaka, vadyondzi va fanele va tekela enhlokweni swivutiso swa nkanerisano kumbe rimba.
  - Kutani, mudyondzi un'wana na un'wana u fanele a kuma nkarhi wo hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana.
- Ku nga va mavonelo ya kahle ku tirhisa 'ribye ro vulavula' ku lawula leswi.
- Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana xa nchumu kufana na ribye leri khavisiweke.
- Munhu loyi a khomeke ribye hi yena a vulavulaka, lavan'wana hinkwavo entlaweni va yingisela.
- Loko mudyondzi wo sungula a vulavurile, yena u fanele ku hundzisela ribye eka mudyondzi loyi a landzelaka swi fambisa sweswo.

Malawulelo ya Mikanerisano ya Ntlawa

1

Rimba ra Nkanerisano

1. Xana u xi rhandzile xitori? Hikokwalahokayini?
2. Xana hi xihi ximunhuhatwa lexi u xi rhandzeke? Hikokwalahokayini?
3. Xana u dyondze yini eka xitori lexi?

2

3

4

5

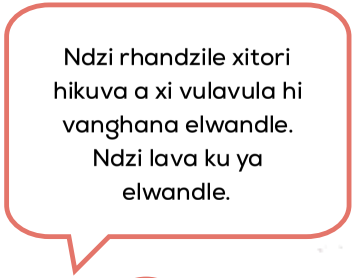

6

5. Migingiriko yo Cinca

Rini?

- Exikarhi ka migingiriko kumbe tidyondzo, kumbe nkarhi wun'wana na wun'wana loko vadyondzi va nga tshamiseki naswona va lava ku wisa.

Hikokwalahokayini?

- Swi karhata swinene eka vadyondzi lavatsongo ku tshamiseka na ku kongomisa nkarhi wo leha.
- Migingiriko leyi yo cinca yi ta nyika vadyondzi matimba na ku kongomisa, naswona yi ta va pfuna ku tiphina hi ku dyondza.

Leswi u faneleke ku swi endla:

- Tirhisa yin'we ya migingiriko yo cinca ku nyika vadyondzi matimba na ku kongomisa hi ndlela yo tlanga.
- Xikan'wekan'we loko vadyondzi hinkwavo va tshamisekile, lulamela ku va nyika xiletelo lexi landzelaka.

Nghingiriko wo Cinca

Mudyondzisi u ri

1

- Dyondzisa nawu – loko u ku ‘mudyondzisi u ri’, vadyondzi va fanele va endla xiendlo xa kona.
- Loko u nga vuli leswaku ‘mudyondzisi u ri’, vadyondzi va fanele ku yima va ku whii!
- Loko vadyondzi vo encenyeta loko u nga vulangi leswaku ‘mudyondzisi u ri’ vadyondzi volavo va humile naswona va fanele ku tshama ehansi.

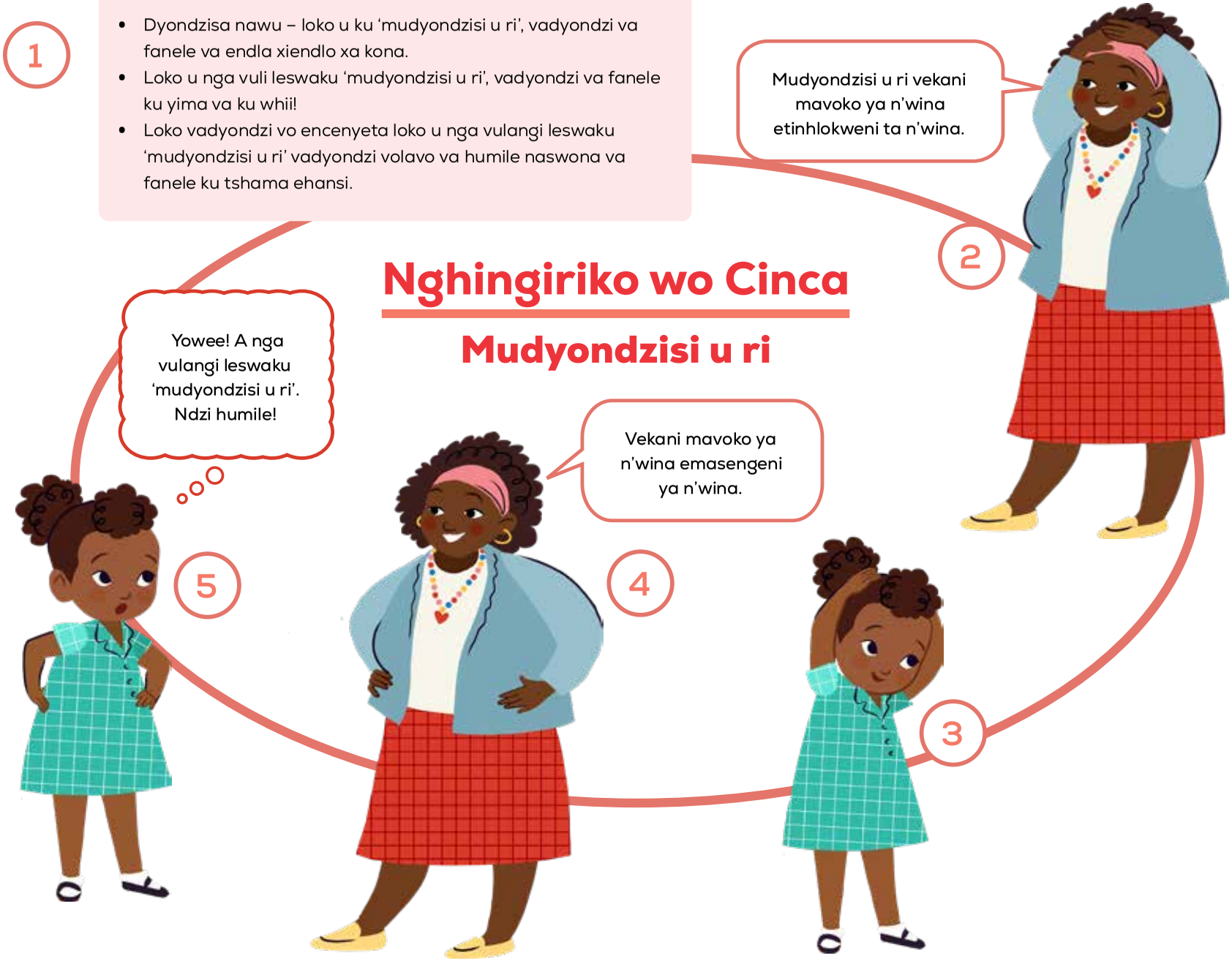

Nghingiriko wo Cinca

Phati yo cina

1

- Dyondzisa nawu –loko vadyondzi va twa vunanga, va fanele va cina va rhendzeleka.
- Loko vunanga byi yima va fanele va yima va oma naswona va miyela.
- A va fanelangi va endla huwa loko va ri karhi va cina hikuva a va nge swi twi loko vunanga byi yima.

Nghingiriko wo Cinca

Mina na xitulu xa mina

1

- Nghingiriko lowu wu pfuna vadyondzi ku kongomisa.
- Naswona wu va dyondzisa ku tirhisa maendli hi mfanelo.
- Sungula hi ku byela vadyondzi ku yima etlhelo ka switulu swa vona.
- Dyondzisa vadyondzi ku landzelerisa swileriso va miyerile na ku va va nga khumbi van'wana.

Nghingiriko wo Cinca

Ku ololoka na ku khwanyana

1

- Vadyondzi va fanele va va eka xiyimo xo ‘pfaleka’. Va fanele va tluntlama ehansi swinene tanihi bolo yo tiya.
- Dyondzisa vadyondzi leswaku loko va ri karhi va ololoka hi ku nonoka va fanele va ndlandlamuxa xirho xin’wana na xin’wana emirini wa vona kufikela laha va nga ha swi kotiki ku ya emahlweni.
- Vadyondzi va fanele va va eka xiyimo xolexo swa nkarhinyana.
- Kutani, loko u vula u ku ‘khwanyana’ vadyondzi va fanele ku khwanyana va tlhelela kufana na bolo leyitsongo.
- Dyondzisa vadyondzi ku landzelerisa swileriso va miyerile na ku va va nga khumbi van’wana.

Inkomu!

Ndzawulo ya Dyondzo ya Masungulo yi tlangela swinene matshalatshala na vutshila bya vadyondzisi va dyondzo ya masungulo. Hi tshemba leswaku wa tiphina ku tirhisa nongoloko lowu, na leswaku u wu endla wu va wa wena.

Hinkwenu hi nga fikelela xikongomelo xa 2030 xo tiyisisa leswaku n'wana un'wana na un'wana u hlayela ku twisisa loko a ri na malembe ya khume.

Hi khensa ntirho wa n›wina wo tirha hi ku tinyiketela, vutinyiketi na ku tiyimisela eka vana va Afrika-Dzonga.

NHLRP | National Home Language Reading Programme